

33.569 II Co.

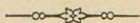
1887
Oct 80

JEZIČNIK

v slovenskem slovstvu

ob njegovi

petindvajsetletnici.

Predaval v »Katoliški družbi«

A. Kalan.

~~~~~  
Ponatis iz „Slovenca“.  
~~~~~


V Ljubljani, 1888.

—
Samozaložba. — Tisk »Katoliške Tiskarne«.

„JEZIČNIK“ v slovenskem slovstvu.

Ob njegovi petindvajsetletnici.

(Predaval v Katoliški družbi A. Kalan.)

Poslopje si obširno stesal,
V njem kipe naših mož izklesal,
S cvetovi njih vrlin
Oktil jim spomin.

Da rod spozna očete,
Gojitelje prosvete.

Ant. Funtek.

Največ sveta otrokom sliši Slave, poje pesnik v „Krstu pri Savici“. Kako se širi Slovenu pri teh besedah srce, a kako se krči Slovencu, ako premišljuje in skuša, da med Sloveni ga imajo danes skoro najmanj Slovenci, nezatna veja mogočne in košate lipe slovenske. Nekdaj seveda ni bilo tako: čez sever in jug, čez vzhod in zahod sedanjih deželá slovenskih prebivali so naši pradedje;

po sedanjem nemškem, ogerskem in laškem ozemlju se je nekdanj mnogokod glasila slovenska pesem:

A zdaj zatrt je tód naš glas,
In tuji krog zvené glasovi,
Tuj trg in grad, tuj ves je Kras,
Oh naši so sami — grobovi!

Neznatnih Slovencev so se uradno le redko spominjali do našega stoletja; bili so le Korošci, Štajerci, Kranjci, Primorci itd. razkosani in razdeljeni, da bi se bili skoro bratje med seboj pozabili in odtujili. — Obkoljeni od tujih, silnejših narodov, dobivali so Slovenci nauk in omiko le s tuje mize in v tuji posodi, zato se nam ni kar nič čuditi, da ni moglo vseveteti slovstvo slovensko vspeoredno s slovstvi drugih narodov. Kako da se je Slovincem godilo in kako se jim godi še danes, menda še nikdo ni povedal jasneje, nego naš Vodnik v basni „Nemški in kranjski konj“, katero vam zato tù omenim:

Nemški konj slovenjmu reče:

Brate, kaj medliš na cest'?

Ti li noga, glava neče,

Al se ti ne ljubi jest'?

Mene v dobri vrsti majo,

Men se trikrat ovs ponud',

Čiste noge mi igrajo

Vrat pa nosim kot labud.

Kranjska para milo pravi:

Tud' bi lahko jaz bil tak;

Al' tepejo me po glavi,

Lačen moram stati v mlak'.

„Ova piesma je jedna od oštrijih — piše J. Macun v „Pregledu slovenske literature“ str. 28 —

o staroj navadi, da se Slavenom uvijek baca v oči, kako so zaostali za Niemci.“ „Sedaj — pravi „Jezičnik“ leto 65 — se je Slovincem mnogo spremenilo in zboljšalo . . . toda če tudi slovenski konj ni več kranjska para, če tudi mu zdaj ni več treba lačnemu stati v mlaki, dasiravno ga več ne tepejo po glavi, vendar — kdaj, kdaj bo še tak, kakoršen je nemški? Če tudi ga imajo v dobri vrsti, ali — trikrat na dan ovsa še nima na ponudbo in dasi mu igrajo čiste noge, vendar — kdaj pač ponese vrat ko labud?“ — In danes, dobrih dvajset let pozneje bi smeli še vedno mirne vesti podpisati zadnje „Jezičnikove“ besede.

Da so nas vsaj priznali za Slovence, da so o nas jeli govoriti, sploh da se je vzbudil narod slovenski, zasluga je vnetih, nesebičnih rodoljubov, največ duhovnikov. „V narodih slavjanskih — piše biskup Strossmayer pokojnemu Einspielerju — so večidel duhovniki posebni ljubitelji, branitelji in utrjevalci narodnih pravic, svetinj in napredka. To je pa tudi čisto naravno, ker ima v tem oziru vsakemu svečeniku blesteti pred očmi vzgled večnega Svečenika našega, ki umirajoč na lesu križa za ves svet, ravno tisti čas ni pozabil na lastni, če tudi neskončno nehvaležni narod svoj Človeka - duhovnika razen natornih vezi veže z njegovim narodom tudi nadnatorna vez, ki ga druží z vzvišenim poklicem; zato je duhovnu dolžnost, da ob enem s sv. vero brani in gojí tudi druge pravice in prednosti svojega naroda, katere pravice in prednosti naj

sv. vera utrjuje, povzdiguje, posvečuje in neumrljivim namenom sedanjega in prihodnjega sveta približuje. Pravi svečenik bo vedno tako branil in gojil narodove pravice, da nikdar in nikoli ne oslabi one svete, neumrljive jedinosti, ki vré iz srca božjega in katero je poklonil človeškemu rodu Bog sam, da so namreč vsi narodi bratje, da postanejo v sveti edinosti ena družina, v kateri udje drug drugemu storé vse, kar imajo radi, da jim storé tudi drugi.“

Ako so bili v Slovanih sploh duhovniki posebno vneti rodoljubi, veljá to osobito o Slovencih. Duhovnik, cerkev je vzbudila, ohranila slovenski rod. Zato piše Slomšek leta 1862: „Bila je sveta cerkev do sedaj edina varhinja, dojnica in mati naše narodnosti in jezika našega; le ona je začela izobraževati narode slovanske, vnemati jim luč izveličanske omike; le ona je nam ohranila in zabranila iskrico slovenščine mile, da je nemili sovražniki zadušili niso. Hvaležni torej ostanimo sini toliki materi, sveti cerkvi, hoče nam tudi ona ostati mati. Vsaka nevera bila bi nam tudi v omiki narodni le pisana mamica - mačuha.“

Ako pa omenjam, da so večinoma duhovniki ohranili Slovincem domači jezik, nečem s tem žaliti drugih stanov, ampak povem samo zgodovinsko resnico. Kdor pozná državne razmere prejšnjih stoletij, komur so znane šole prejšnjih časov, uvidel bo, da je bilo skoro edino duhovnikom mogoče, delovati za narod, ker le oni so ga poznali, le oni med njim živeli, le duhovniki se ga niso sramovali. Ta zgodo-

vinska resnica sedaj duhovnike le vnečaj, da ostanejo zvesti delovanju svojih prednikov, nikakor pa jih ne napolnuj z ničevim ponosom! Zato se duhovniki veselé, da sedaj tudi drugi rodoljubi dišejo prosteje, da tudi delujejo za prosveto in omiko narodovo; le to želé in tirjajo, da vsi delujejo v pravi blagor vernih Slovencev, ker „vsaka nevera bila bi nam tudi v omiki narodni le pisana mamica - mačuha.“ Torej: kdor zná bolje, široko mu polje!

Rodoljubi so torej mnogo delovali v slovstvu slovenskem po časopisih, knjižicah in knjigah — a vse bilo je razmetano, raztreseno in večini skrito in nepristopno. Le tako je bilo mogoče, da je nekdaž v deželni dvorani rekel preširni A. Grün, da vse slovstvo slovensko lahko nese v robcu pod pazduho. Sedaj več to ni mogoče. Vstal je zagovornik slovenski, nastopil „Jezičnik“, ki v debeli nad tisoč strani obsegajoči knjigi le kratko in v glavnih, značilnih potezah riše zgodovino slovenskega slovstva od prvih njenih početkov pa do današnjega stoletja. Kakor kaže v uvodu pesnik o svojih pesmih, katere je raztresene po časopisih zbral in izdal v knjigi, tako sme reči tudi „Jezičnik“:

Naród, le malo komu znan,
 leži po svetu razmetan;
 Da kip njegov bi vam podal
 Raztresene sem ude zbral,
 Ne vseh . . . a kdor pregleda te:
 Spozna mu glavo in sree!

Leta 1863, ob tisočletnici slovanski, prikazal se je „Jezičnik“ prvič med Slovence ter nekaj let

kazal razvoj slovenskega jezika, opozarjal Slovence na staroslovenščino in sedaj nam leto za letom podaja bogate zakladnice iz slovstva slovenskega. Uprav letos je petindvajset let, odkar poučuje „Jezičnik“ Slovence. „Koliko se je v teh letih pisalo in pozabilo — piše „Dom in Svet“ — koliko književnih podjetij propalo, koliko bojov se je bilo s črnilom in brez črnila: le „Jezičnik“ je stal v teh bojih trdno ko hrast in še krepak učakal petindvajsetletnice. Gospod pisatelj, ki v petindvajsetih letih trudapolnega in požrtovalnega dela ni žel vedno zaslužene hvale, pač zasluži, da mu narod slovenski po besedah uvodne pesmi „s čestjo in slavo — ovenča glavo!“

Jasno je, da je „Jezičnik“ velikega pomena v slovstvu slovenskem, da je nekak zaklad, iz katerega bodo vedno jemali naši slovstveni zgodovinarji pristno, čisto zlato. — Žal, da je „Jezičnik“ tako malo poznat; krivo temu seveda poglavitno je to, da je vse premalo razširjen „Učiteljski Tovariš“, v katerem izhaja „Jezičnik“ in da je g. pisatelj „Jezičnikov“ dal vsako leto desetkrat premalo izvodov posebe natisniti.

Profesor g. Josip Marn, pisatelj „Jezičnikov“, se je nedavno spominjal tridesetih let, odkar deluje kot učitelj na ljubljanski gimnaziji, gimnazijski zbor profesorjev je ob tej priliki čestital svojemu starosti; „Jezičnik“ njegov praznuje ravno z letnikom za leto 1887 svojo petindvajsetletnico, zato se mi zdí prilika ta ugodna, upam, da tudi Vam ni neprijetna, da ob petindvajsetletnici „Jezič-

nikovi“ pojasnim iz „Jezičnika“ njegov namen in pomen ter podam kratek njegov pregled; uvideli bomo, kako je knjiga „Jezičnikova“ važna za razvoj „knjige slovenske“; spoznali bomo, da res „čuda veliko lepega in dobrega en sam mož po volji božji naredi, ki veliko dela, pa malo tožuje, se sam trudi in na druge ljudi ne zanaša“, kakor pravi Slomšek; prepričali se bomo, da bo „Jezičnik“, četudi ne doživi zlate petdesetletnice, zarisan zlatimi črkami v zgodovini slovenskega slovstva.

Gospod profesor Josip Marn, rojen v Štangi 13. marca 1832 l., šolal se je Alojznik v Ljubljani in bil v vseh šolah vedno med prvimi odličnjaki. Pisariti je jel še dijak 17 let star leta 1849 v „Vedež“ II. tečaj in v „Zgodnjo Danico“. Leto 1848 vzbudilo je namreč tudi Slovence iz dremeža in če je v tem letu celó starcem hitreje bílo srce in zopet omladelo življenje, kak vpliv je imelo to leto na življenja kipečo in navdušeno mladino.

Cesar Ferdinand I. dá 15. marca svojim državljanom ustavo in nova dôba se prične takrat tudi narodom slovanskim. Prenavljati in prestvarjati so jeli po vseh krogih, po uradnijah in sodnijah, posebno po učiliščih. V Ljubljani so se zbirali šolski ravnatelji in učitelji, ter posvetovali o slovenskem nauku, o napravi slovenskega vseučilišča itd. V Gorici je bila že napovedana slovenska šola v dveh tečajih; in J. Irkič se ponudi, da hoče v ljubljanskih viših šolah vsak teden trikrat razlagati sloven-

ščino; tedaj naznani Fr. Metelko, ces. učenik slovenskega jezikoslovstva, zboru 11. maja, da hoče svoje učenje slovenskega jezika razširiti (Vorlesungen über die erweiterte slovenische Philologie) in nekako po vzgledu italijanskega dokončati v dveh tečajih. (Cf. „Jez.“ X. 61.)

Domorodci slovenski so istega leta osnovali v Celovcu slovensko društvo in česar bi se prej nihče ne bil upal le misliti, dogodi se jeseni leta 1848. Anton Janežič je na gimnaziji začel učiti slovenski jezik z dovoljenjem ministrovim, toda brez plače — piše pokojni Lamb. Ferčnik v „Večernicah“ leta 1870. (Cf. „Jez.“ XXV. I.)

Ko je tedaj vrelo po vsem svetu kakor v hramu polnem novega vina, tedaj je vrelo in kipelo tudi v središču slovenskem med dijaki slovenskimi; tudi v Alojznici se je vzbudilo novo življenje. „Daničica“, domač časnik Alojznikov, je priplavala na obzorje slovensko. Vitoški (M. Frelih), Marn, Rogač, Stritar. Žvegelj, V. Lah in drugi so se oglašali in v prozi in verzih kazali v dokaj lepi in ubrani besedi, da so dobri katoličani pa tudi goreči Slovenci, vneti za vse dobro, pravo in lepo. Gosp. Marn je bil „Daničici“ vrednik leta 1851, pisala sta pa ta letnik pokojni Jos. Rogač in Jos. Stritar. Poleg Stritarja bil je v pesmih skoro najrodovitnejši Žvegelj, tedaj mladeniško navdušen za svoj dom in rod, sedaj nemški bogati baron.

Leta 1852 pisal je g. Marn v „Slovensko Bčelo“ Janežičevo; 1853 in 1854 pa „Zgodnji Danici“;

leta 1855 je popravljajl v prvih polah Wolfov slovar; to leto dovršil bogoslovne študije, in namestu na Dunaj, kamor so ga vabili viši, šel je malo trdnega zdravja kot novomašnik duše past v Horjul. L. 1857 ga najdem med sotrudniki v Predgovoru v „Sveto pismo“, katero je izdal pokojni Vole po povelji vladike Alojzija Wolfa. Že to leto ga nenadoma pokličejo v Ljubljano, kjer kot suplent poučuje slovenščino v VII. in VIII. razredu; leta 1858 mu poleg tega še naložé verouk na vsej gimnaziji. Leta 1859 izprašan in potrjen za verouk na spodnji gimnaziji, pripravlja pismeni izpit za slovenščino, opravi leta 1860 za učiteljstvo gimnazijsko malo da ne samouk preskušnjo iz slovenščine (Of. „Jez.“ XX. Uvod). Isto leto napiše: Slovanskega cerkvenega jezika pravo ime, prvotni dom in razmera. Naslednje leto se zopet oglasi v izvestju gimnazijskem v spisu: Slovnice slovenskega jezika.

Leto 1863 je Slovanom bilo važno leto; minolo je namreč tedaj tisoč let, odkar sta prišla od vzhoda sveta brata Ciril in Metod, katera je z nepopisno radostjo pozdravil kralj in narod veliko-moravski na slavnem kraljevem Velehradu. Tudi Slovenci so tedaj pokazali svojo slovansko čast: z božjimi službami so slavili tisočletnico, nekateri so romali na Velehrad, med njimi tudi gospod Marn, ki je to leto vredil spominsko knjigo: „Zlati Vek“, ki je bila ob svojem času velikega pomena in je dobro rabila, da se je katoliško in narodno prepričanje vtrjevalo v

Slovincih, in ki vedno ostane ena najlepših knjig v slovenskem slovstvu. Vrstijo se v njej krasni spisi zgodovinski Hicingerja, Lesarja, Dav. Trstenjaka, dr. Vončine; da krasen dogmatičen sestavek dr. Čebašekov, P. Ladislava izvrsten spis: Staroslovenščina. Marn je tu objavil razprave: Dve vojski, kjer priporoča bratovščino sv. Cirila in Metoda in družbo sv. Mohorja. — Sveto pismo in slovensko slovstvo in Nestor rusko-slovenski letopisec, kjer podá po Miklošičevi pisatvi iz Nestorja odlomek, ki pripoveduje o prihodu sv. Cirila in Metoda med Slovence. Poleg tega izdá v tem letu na prigovarjanje Janežičevo: „Kratko staro-slovensko slovnico“. In to leto izide tudi prvi „Jezičnik“.

Ker bom o „Jezičniku“ pozneje skupno govoril, omenim le še o kratkem drugih del v nastopnih letih. Od leta 1865 v prvem zboru voljen odbornikom „Maticе Slovenske“, ji je bil zvest in delaven odbornik, leta 1867 zapisnikar in ključar; trudil se je, da je „Matica“ izdala: „Zgodovino slovenskega naroda“, „Olikanega Slovenca“, „Pesmi Vodnikove“, „Češko in hrvatsko slovnico“; leta 1880 je zbral in vredil knjigo: „Kopitarjeva Spomenica“, in ko je v zadnjem času že vodil „Matico“ kot namestnik, bil je leta 1886 izvoljen predsednikom „Maticе Slovenske“ ter je že v tem kratkem času dosegel s pomočjo vrlih gospodov odbornikov in tajnika, ki s predsednikom delujejo v prijazni edinosti, da „Matica“ pravočasno

izdaje svoje knjige, ki so posebno krasne izšle uprav za preteklo leto 1887.

Od leta 1849 pa do leta 1873 je vedno podpiral „Zgodnjo Danico“ z mnogimi članki in poročili. Poleg mnogoštevilnih omenim le spis: „Blagovestnik starega zavéta“ in l. 1871, 1872 in 1873 krasen spis: „Zmaga svetega križa“, prirejen po slovaški knjigi J. Munkajevi, vreden, da izide v posebni knjižici natisnjen.

Odkar se je leta 1873 ustanovil „Slovenec“, mu je do danes zvest sotrudnik; mnogo je izšlo v „Slovincu“ krasnih člankov iz njegovega peresa; rad je posebno pisal o šoli, o Ciril-Metodu, važnejši spisi so posebno: „Katoličan gre na dan“, „Dika jugoslovanska“, „Slovan gre na dan“ itd. Žal, da je moral o oni žalostni dôbi domačega razpora leta 1873 in nastopno mnogo svojih moči gubiti, da je odbijal napade in nedostojno pisarjenje nekaterih čudnih Slovencev. Od tedaj pa do danes je stal on vedno trdno na braniku vernih Slovencev. Sotrudništvo pri „Slovincu“ bi mu bilo skoro da osodepolno, zato pravi v predgovoru XIV. letnika, v katerem opisuje otca Marka Pohlina in Valentina Vodnika, da kakor se je v bridkem stanu vbadal in vpiral Vodnik, tako je bil vzlasti XIV. letnik „Jezničnikov“ spisovan v bridkem letu.

Bil je g. Marn vedno zvest in delaven ud in odbornik naše katoliške družbe. Kakor je v šoli mladini razlagal verouk in slovenščino, tako je rad vsa leta tudi v katoliški družbi sedaj o kakem ver-

skem predmetu govoril in budil ter vtrjeval katoliško zavest, ali pa je poslušalce vnemal za mило slovenščino; tudi v „Glasih katoliške družbe“ je objavil lepo razpravo o „Samarijanu“ leta 1880.

To so nepopolni ker v naglici nabrani podatki delovanja Marnovega od leta 1849 pa do danes, torej skoraj štirideset let raztreseni po različnih časnikih, knjižicah in knjigah. V vseh svojih spisih se kaže odločnega katoliškega duhovnika in vnetega Slovenca, ki le v katoliški cerkvi vidi Slovencev in Slovanov srečno prihodnost.

II.

Natančneje pa mi je izpregovoriti o Marnovem obširnem delu, o „Jezičniku“, ki izhaja od leta 1863 v „Učiteljskem Tovarišu“ in na koncu vsakega leta ponatis v posebnem zvezku za nagrado.

Po tvarini razdelimo „Jezičnika“ primerno v dva dela: Od I. do IX. letnika razpravlja „Jezičnik“ v prvih štirih letnikih v pogovorih obliko in pisavo slovensko, v V. nas nekoliko seznanja s knjigo staroslovensko, v VI., VII. in VIII. pa podaja zanimive in tudi v novi slovenščini rabljive besede iz Miklošičevega staroslovenskega slovarja; od IX. letnika pa do XXV. gradi lepo splotje slovstvene zgodovine, katero je dovršil skoro do najnovejših časov, in katero bo nadaljeval, ako Bog dá, tudi v prihodnje, kedar letos dá „Knjigi Novoslovenski“ vsaj nekako podlago s „Knjigo Staroslovensko“.

1. Kako da „Jezičnik“ v prvih letnikih razpravlja v pogovorih, ki jih imata med seboj Tovariš in Učenec, oblike in pisavo slovensko?

Abecedna vojska srečno končana, ločila je še vedno pisatelje, vsak jo je po svoje vil in sukal, kakor se mu je zdelo. Zato piše A. Slomšek leta 1862: Največa škoda in najhujša bloda je pri Slovencih razkolnost v pisavi in izreki slovenski; Kranjec in Korošec, pa tudi Štajerec in Primorec, vsak se pretrdo svoje trme drži in v svoj rog trobi; ne le deželan, celó mnogi vaščan po svoje v jeziku zavija in pohujšanje dela. Potreba je, da se prijazno pogovorimo in vse nepotrebne različnosti potrebimo iz polja jezika našega. Tudi nam naj beseda domovljana našega sv. Jeronima veljá: „Male reči v zlogi rastejo, v razporu največe razpadajo.“ (Cf. „Drobtinice“ 87. pag. 91).

Istega mnenja je bil tudi „Jezičnik“, ki piše v pojasnjenje nastopno: „Naglo se lika mila slovenščina; hitro, skorej prehitro spreminja svojo pisavo. Tù in tam so me povpraševali zdaj o teh zdaj o unih spremembah slovenskega slovstva. Da bi sebi in svojim rojakom kolikor že pojasnil razne knjižne oblike slovenske, sem jel spisovati v „Učiteljskem Tovarišu“ o slovenskem pisanji v razgovorih ali pomenkih, ker je razlaganje katerekoli slovnice samo na sebi presuho in premalo mično. Morebiti koristijo ti pomenki sploh Slovincem, torej jih dam nekoliko posebej na svetlo. Vem, da ni vse, kar je v teh pogovorih, dobro zrno; ali — kakor se lika slo-

venski jezik, tako se bo likal in osnažil tudi „Jezičnik“ slovenskega pisanja, ako ga radi sprejamejo prijatelji slovenstva. Razlika me mika v pisanji. Sicer pa mi pravilo ostanejo vedno besede, ki sem jih zastran tega povedal leta 1861 v spisu: „Slovnice slovenskega jezika“. Res je, da železne doslednosti pri nobenem živem jeziku ni treba iskati, zlasti dokler se razvija in lika, da je poglavitna reč duh ne pa črka, da je gledati na jedro, ne pa na minljive oblike, ki so tolikrat vražje spotike v napredovanju našega slovstva že bile; res je, da biser ostane biser, če je ravno v malo vredni opravi; pa je tudi res, da celó vsakdanja jedila v krasnih posodah vse drugače dišé, kot v nečednih torilih, da spisi, celó prosti, v pravilni, snažni obliki vse drugače mikajo, kot v nepravilni, napačni, da sestavki, še tako dobri, ako v slovniškem oziru niso lični, nimajo svoje prave cene, ker jim pisava skazo dela.“

S temi besedami je naznanjen namen, ki ga je imel „Jezičnik“ s svojimi pomenki v slovničnih oblikah: zbližati kolikor mogoče različne pisave in vstvariti kolikor mogoče enotne slovniške oblike.

2. Kako je skušal to doseči „Jezičnik?“ Sam pravi v predgovoru v II. letniku: Človek, razuma iskaje v vsem svojem dejanji in nehanji, išče razuma tudi v pisanji. Hoté si olikati slovensko pisavo, hoče vedeti ne le, kako naj se piše prav slovenski, temuč zakaj in čemu naj se piše tako in ne drugače. Dokler se pa jezik govori, dotlej se tudi

spreminja. Kako naj se spreminja, kako množi in olikuje slovenščina? Prava hčerka staroslovenščine ima prva pravico do premoženja svoje matere; toda vsaka stara, če prav materna, se pomladiti ne more, mrtva vselej poživiti ne dá. Jemati je tedaj treba iz narodovega govora, kar se ga knjižno skazati dá, in potem iz bližnjih narečij slovanskih, z vednim ozirom na staroslovenščino. Narodno naj se mika in razcvita slovenščina v duhu slovenskem, po lastnih pravilih, po vevah lepoglasja in besedne razlage. V ta namen se je lani že oglasil „Jezičnik“ in gre tudi letos po svetu . . . Da se resnica prav spozná in dobra reč pospešuje, to mu je mar; sicer pa ne misli, da le njegova je prava — kaj še! Beseda prinese besedo in kjer je mnogo govorjenja, je malokedaj brez graje; kar pa je govoril, je govoril brez suma — z jezikom brez jeze — „Jezičnik“.

Po narodnem govoru se torej pred vsem likaj slovenščina, zato navaja „Jezičnik“, tudi besede Vilharjeve, ki ponuja raka filologu, rekoč:

Če kuješ besede,
Ne bodi bahač;
Naródu se vklančaj,
Ker on je — kovač!

Brez tega se vedno kakor hčerka oziraj na svojo mater slovenščino in na rodne si sestre slovanske! — Tega zlatega pravila se drži „Jezičnik“ pri vseh svojih pomenkih in razpravah.

V IV. letniku piše Davorin Trstenjak: Z veseljem prebiram „Učiteljskega Tovariša“ jezikoslovne

razprave ali pomenke o slovenskem pisanji. Imam prijatelja, poštenega Nemca, kateri se je že dobro slovenski naučil in tudi rad prebira „Učiteljskega Tovariša“. Enkrat mi reče: „Am liebsten lese ich, wie die vier Windischen über die Sprache disputieren; was aber der Name Windischer bedeutet, ist doch noch nicht erwiesen.“ — Obljubil sem mu ime razložiti in veselilo me bo, ako se mu bo razlaga dopadla. Vpletite jo po svoji razumnosti v svoje pomenke, mislim, da sem rešil domačnost in poštenost imena „Windischer“. — In potem pojasnjuje Trstenjak to besedo na vse strani in dokazuje, da je slovenska, domača.

V tem je izšla leta 1866 znamenita slovnica Levstikova: „Die slovenische Sprachlehre nach ihren Redetheilen.“ Behandelt von Fr. Levstik. Da je tudi „Jezičnik“ dobro proučeval to slovnico, pričajo trojica: Krušič, Dražba in Ostrovrhar, ki se pogovarjajo v njej in jo presojujejo od nekaterih strani.

V. Letnik je zanimiv in nekako sam za-se. Tù nam podaja „Jezičnik“ zanimive podatke iz knjige staroslovenske; razpravlja vprašanje, kdaj so prišli Sloveni iz Azije; kakor nekateri trdé, pravi, da v starodavnih časih in v tem smislu poje Vodnik:

Od prvega tukaj
 Stanuje moj rod,
 Če vé kdo za drugja,
 Naj reče, odkod?

drugi trdé, da ob splošnem preseljevanju, nekateri pa pravijo, da nekaj prej nekaj pa tedaj.

Bilo je, kakor Znojemski poje, slovensko ljudstvo vere vneto; zato se je trdo držalo vere svojih poganskih očetov in le polagoma se spreobračalo h krščanski veri od šestega do devetega stoletja. Ta stoletni boj nam krasno opisuje pesnik v „Krstu pri Savici“:

Valjhun, sin Kajtimara, boj kervavi
Že dolgo bije za keršansko vero . . .

Črtomir pa:

Za vero staršev, lepo bog'njo Živo,
Za Čerte, za bogove nad oblaki.

V devetem stoletju se je Slovenom osnovalo slovstvo, in prvi književni jezik je bil oni, v katerem sta v devetem, zlatem veku učila in pisala sv. Ciril in Metod, v katerem sta izdala sveto pismo; bil je jezik, v katerem so govorili in pisali nju učenci in nasledniki, v katerem so pisane najstarejše cerkvene knjige slovanske, ki so se nam ohranile v starodavnih spominkih.

Z Bogom — pravi po pravici „Jezičnik“ — začelo se je v devetem stoletju naše slovstvo, katero je cerkev snovala, vodila in pospeševala. Prav iz tega vzroka in v ta namen je sestavil sv. Ciril slovensko pisavo, da bi se prava vera vtrdila med Sloveni. Kaj čuda, da so prve slovanske knjige bile svete knjige in da je v tem duhu napredovalo slovensko slovstvo. — Kaj bi bila — pravi Šafařik — povestnica našega slovanskega jezika, kaj bi bilo

naše globše in izvirnije jezikoslovstvo brez staroslovenske prestave svetih pisem in poglavitnih knjig bogoslužbenih od Cirila in Metoda in brez postav sv. Očakov od družih učenih mož, učencev in njih neposrednjih nastopnikov? — Te knjige iz devetega in desetega stoletja so neusahljiv studenec za slovanskega jezikoslovca, kateri se prav in popolnoma soznani hoče z lastnijo svojega materinega jezika. (Šaf. čes. Mus. 1848. I. Cf. „Jez.“ V. 25.)

Lepo se je v devetem, v slovanskem stoletju razcvetalo slovstvo slovensko, a zadržile so viharjev sile, državne, cerkvene, književne, in razdrobljena je bila že dokaj krepka in košata lipa slovanska. Leta 907 je bitka pri Požunu odločila osodo zahodnih Slovanov. „Ráz ten“, piše Šafařík, „uhodil do srdce Slovanstva. Dřevni obyvatelstvo, co ho smrti neb poroby zbylo, rozutíkalo se do Tater, Bulhar, Chorvat a jinam; na zemi pak potem a krvi Slovanů vzdělané, duhem sv. Konstantina a Methoda osvícené, zarazila uralska surovost mocny svůj trůn.“ (Slov. starožitn. Cf. „Jez.“ V. 28).

„Jezičnik“ omenja krasne pesmi Svetličičeve, kjer opisuje zgodbo naroda slovenskega, njegove znoje in boje z raznimi sovražniki; vzeli so mu vse, potrli ga do tál, eno si je vendar le ohranil:

Zvest Bogú in domu bil je
In bo vedno Slave sin,
Dokler solnce bo zlatilo
Vrhe sinjih mu planin.

„Po preganjanji slovenskega obreda in oziroma tudi slovstva, je bilo naše slovstveno polje skoraj do 16. stoletja popolnoma zapuščeno. Duhovniki so se skoz in skoz latinskega bogočastja poprijeli in slovenski jezik je izginil iz svetišč in namestu njega je prišel posebno latinski kakor tudi nemški v navado. Čedalje bolj se je širila nemščina po uradih in šolah v javnem in semtertje tudi v domačem življenji. Pa, hvala Bogu, še se je ohranil naš jezik vsaj v priprostej koči slovenskega deželana, dasi je bil ravno iz poslopij gospôde že davno prognan.“ (Cf. Janežič: Pregled slovenskega slovstva „Jez.“ V. 36.)

Nato omenja ta letnik starih književnih spominkov, posebno brizinskih iz desetega stoletja, kako so se pečali ž njimi, jih ponatiskovali in razlagali Dobrovsky, Metelko, Kopitar, Miklošič in dr.

Sklep V. letnika je posebno krepak: pisatelj opominja rojake k edinosti; „vse se može, ako se sile bratsko slože“. — Ker smo pa Slovenci tudi Slovani, ker smo, kakor opominja slavni pesnik „Glasov domorodnih“ (L. Toman leta 1849), tudi sinovi velike matere Slave, hočemo in moramo tedaj v odmerji lastnega polja, lastne moči Slovenijo snažiti, lepšati do enakega bleska državnih sestric, da vredna, mogočna stopi pred mater svojo veliko, kader pokliče z nebrojnimi otroci vse hčerice zale. — Toda dobro vedè — nadaljuje „Jezičnik“ — da Slovani še v potrebnih, edino potrebnih rečeh nismo edini, naj potočim o pogledu na njihov se-

danji pa prihodnji stan k sklepu svojih razgovorov z našim Svitoslavom („Zgodnja Danica“ l. 1865) tri solzice, tri solze kralja Rastislava.

V tej pesmi pravi med drugim:

Teci, teci bistra Sava,
Naj nesó solze valovi,
Ki jih joka mati Slava
Nad prešernimi sinovi.

— — — — —
Vsi v zavetji prave vere,
Vsi k resnici pritecite!

— — — — —
Ko vsi v veri bote zbrani,
Vam zasveti boljša dôba.

Iz teh kratkih podatkov uvidite, čestita gospôda, kako so zanimive te razprave, zato sem z veseljem bral v uvodu letošnjega „Jezičnika“: „Mika me vendar, da bi „Knjigi Novoslovenski“ dal vsaj nekako podlago s „Knjigo Staroslovensko“. Osnove so mi v ta namen lepe; bom li mogel jih zvršiti? Rad bi jih; v to pomози Bog!“ V to pomози Bog, ponavljamo iz dna srca tudi mi, da nam podá v celoti in vednostni obliki, kar nam je v tem V. letniku samo po vrhu omenjal, da nas soznani s slovstvom staroslovenskim, čegar zgodovina se je zeló pomnožila in pojasnila zadnjih dvajset let.

3. V VI., VII. in VIII. zvezku nam podaja mnogo staroslovenskih besed, o katerih je želeti, da se oživé tudi v novoslovenščini. Dozdaj se je boril in prepiral „Jezičnik“ z jezikom brez jeze o marsikaterih književnih oblikah, pomenljivih besedah,

občnih in posebnih imenih pa tudi o drugih rečeh slovenskih in slovanskih. Kazal je zlasti, kako naj se množi in olikuje novoslovenščina. Prva in prava hčerka veličastne staroslovenščine ima prva, je dejal, pravico do premoženja svoje matere. To premoženje pa se hrani nekako v veljavni knjigi: „Lexicon palaeoslovenico - graeco - latinum“, katero je l. 1862 do 1865 na svitlobo dal prvi staroslovenski jezikoslovec Fr. Miklosich. Po tem slovstvenem hramu je rad stikal „Jezičnik“. Res, da so v njem besede, ki so popolnoma ostarele ali celó zamrle; pa so tudi take, ki se dajo še oživiti in pomladiti, krepke v korenikah, lepe v končnicah, temne nekoliko ali malo navadne, ki se pa dajo pojasniti ter pripraviti zopet v občno književno rabo. Koliko pridobi po tem jezik naš slovenski! Ker se pa ta staroslovenski slovar nahaja le v malokaterih rokah, torej sem leta 1868 jel kar po njem popisovati besede, kakor so se jih prijemale mi oči, razun tistih, ki so dokaj razložene že v prejšnjih letnikih. Prav bi bilo, ko bi bil koj opustil obliko po razgovorih; pa — bodisi oblika katerakoli, da ima le novi „Jezičnik“ mnogo v sebi, morebiti več, kakor bi si človek mislil na prvi pogled. Ravnal sem se v pisavi največ po virih; torej se kaže tù in tam nekaka razlika.

Čim dalje sem prebiral in preiskaval po omenjenem staroslovenskem hramu, tem bolje sem spoznaval, koliki zaklad tiči v njem, kako olikan in bogat je jezik slovenski in kako zeló se pregrešajo oni, kateri mu očitajo, da je še neolikan in siromak.

Je neolikan, je, in siromak — v njihovih glavah, da ne rečem — buticah! Vi pa, mladi učenci in blagi rojaki moji! radi berite in preiskujte stare njegove spominke, pridno prebirajte mlado slovstvo njegovo ter vadite se marljivo jezika slovenskega, in

Jasno ko struna bo pel, zvonu enako donel,
Pričal vašo modrost na desno, na levo narodom.

Tako nam „Jezičnik“ (Cf. VI. in VIII. zvezek, uvod) sam naznanja, kakošen namen je imel s temi tremi letniki; da bi širje kroge soznal saj z lepšimi in bolj rabljivimi besedami, brskal je po Miklošičevem slovarju staroslovenskem, ki je znan in pristopen le malo komu. Žal, da so tudi ti letniki „Jezičnikovi“ tako redki.

Prebirajoč v teh treh zvezkih na 137 straneh zbrane in pojasnjene besede staroslovenske, opazil sem z veseljem, da je že mnogo onih besed v zadnjih dvajsetih letih oživel v novi slovenščini, da se je ž njimi pomnožil zaklad živega našega jezika; mnogo je bilo tudi še skritih med narodom, katere so nam uveli marljivi slovstveniki v književno rabo.

To je kratek pregled prvih osmerih letnikov „Jezičnikovih“, ki nam pojasni namen in pomen teh letnikov. Ta prvi del je razen V. zvezka bolj slovniške in leksikalne važnosti, posebno za ono dôbo, v kateri je pisatelj „Jezičnikov“ pričel učiti slovenščino na gimnaziji ljubljanski. — Leta 1848, kakor smo že čuli, jela se je nagloma učiti slovenščina tudi v latinskih šolah. Razlagati so jo morali koj tedaj nastavljeni učitelji, domači in nedomači, celó

Italijani in Nemci, n. pr.: Globočnik, Pogorelec, Petruzzi, Heinz, Rechfeld itd., in takrat se je vzlasti godilo, kar poje Koseski v Sloveniji (l. 1848, l. 24):

Slovenja slobodna potrebo spozna,
De šoli domačo besedo vpeljá,
Besedo slovenščine gladko;
Ožuljen učitelj pa briše si znoj,
Kaj bomo tradirali, misli, oj, oj!

Pa tudi kako bomo tradirali, ker sami ne znamo in kako moremo znati, ker se sami učili nismo. (Cf. „Jez.“ X. 72, 73.) Brez potrebne vednosti in brez primernih pripomočkov poučevati je res težko. Pogrešali so tedaj posebno priročne slovnice. Bila je sicer že natisnjena leta 1847 dr. J. Muršceva: „Kratka slovenska slovnica za prvence“, vendar naprosi slovenskega društva odbor Blaža Potočnika, da spiše latinskim šolam namenjeno slovnico, ki je v nemškem jeziku prihajala na dan v posameznih polah. V Ljubljani so rabili v prvih treh razredih slovnico Potočnikovo in zato so tudi nemški razlagali slovenščino, kar seveda je bilo v veliko škodo napredku slovenskega jezika; v drugih treh letih pa je Metelko poglobitve reči razlagal po svoji slovnici tudi v nemščini, in v naslednjih dveh letih bolj natanko, vzlasti glasovno in besedoslovje, in skladnjo po Metelčici s prav kratko novoslovensko književno povestnico k sklepu v osmem razredu. (Cf. „Jezičnik“ X. 74.)

Tako se je godilo slovenščini na gimnaziji, ko nenadoma pokličejo g. Marna iz Horjula, kjer se je

trudil s prestavljanjem oddelka sv. Pisma, v Ljubljano; tû precej leta 1857 prevzame nauk slovenski v VII. in VIII. gimnazijskem razredu. Pokojni vodja Nečāšek in g. Marn sta po mnogem nasprotovanji od vseh strani polagoma odprla slovenščini vrata na gimnazijo, da sta se saj slovenščina in krščanski nauk predavala v domačem jeziku.

Jasno nam je, kako dobro došli so v tej negotovi, začetni dôbi „Jezičnikovi“ pomenki o slovenskem pisanji; in pisavi onega časa je poznati, da so tedanji pisatelji prav pridno prebirali te pomenke „Jezičnikove“, ki so se likali in oglašali, kakor se je likal in gladil književni jezik slovenski.

III.

Pregledati nam je sedaj še drugi slovstveno-zgodovinski del „Jezičnika“ od devetega do petindvajsetega letnika, seveda le na kratko v značilnih potezah.

Ni ga blagega človeka, ki bi se s posebno ljubeznijo ne spominjal in rad ne oziral na domačo hišo, kjer so mu mati tedaj še neskrbnemu, nedolžnemu otroku peli pri zibelki in ga z lepimi pesmami zazibavali v sladke sanje detinske. Vse mu je pri domači hiši nekako posebno in sveto, vsak glas, ki ga čuje o njej, vzbuja njegovo pozornost. Pri tem ne gleda, ali mu je domači dom mogočna palača ali borna kočā; skoro da kolikor je bornejšā, toliko milejšā mu je in dražja, ker vé, da mu je edino zavetje. Kako rad poslušā, ako mu kdo pri-

poveduje, kaka je bila rojstna hiša njegova pred sto in sto leti, kaj vse se je godilo v njej, kdo je v njej prebival, kaki so bili njegovi predniki, kako so živeli, delali in trpeli.

Kakor posameznemu rojstna hiša, tako je narodu draga domovina; zgodovina njena zanima rodoljuba, radosten brska po listih, ki mu pripovedujejo, kako so živeli, delali in trpeli njegovi predniki; mila mu je posebno slovstvena zgodovina, ki kaže, kako so se naši očetje razvijali v omiki z uma svetlim mečem, kjer so skriti zakladi duševnih del njegovih prednikov. Ni čuda. „Naših prednikov vrli, častiti spomin je živelj narodnega duha. Pomêti starih junakov slavo in si pripravil mlajim pogin“, pravi A. M. Slomšek.

Slovencev domovina je pač uborna koča, ako jo primerjamo z drugimi narodi, in kakor svet malo govori o neznatni koči, tako tudi govori malo o naši domovini; zato pa mora toliko ljubša biti njenim sinovom, zato njena, dasi skromna zgodovina, toliko bolj zanimaj domačine!

Brez domačih šol, vzgajani v tujem duhu in tuji besedi Slovenci sebe in svoje zgodovine, posebno slovstvene zgodovine, niso mnogo poznali do novejših časov. Možje, ki so imeli voljo in zmožnost kaj storiti v tem oziru, niso imeli prilike in pomočkov zato. Zato nam je jasno, da se je nam še le v novejšem času jela odkrivati slovstvena zgodovina v domačem jeziku.

Prvi, kateri je slovenski popisal slovstvo slovensko, je Matija Majar, in to v „Drobtinicah“ leta 1849 na 14. straneh. Leta 1853 izide: „Slovenska slovstvena zgodovina“, spisal po Metelku, Šafařiku in Jungmannu Ivan Valjavec. — Leta 1854 pride na svetlo: „Slovenska slovnica (1—114), s kratkim pregledom slovenskega slovstva (115—156) ter z malim cirilskim in glagoliškim berilom (157—182) za Slovence.“ Spisal Anton Janežič. — Leta 1863 izdá profesor Macun: „Pregled slovenskega slovstva“. — V najnovejšem času je poskusil v tem oziru Julij pl. Kleinmayr svojo srečo z „Zgodovino slovenskega slovstva“, a ubil mu jo je s svojo kritiko v „Zvonu“ žalibog sedaj že pokojni Fr. Levstik. Tudi mnogi drugi so opisovali življenje posameznih slovečih mož slovenskih.

To so bila sicer dobra, jeklena zrna, a le nepopolni odlomki, s katerimi si človek ni mogel vstvariti jasne podobe, kako se je razvijalo naše slovstvo. Še le „Jezičnik“ nam je sicer ne kronologiško, vendar pa celotno podal zgodovino slovenskega slovstva, in sicer starega slovstva prav na kratko v V. letniku, kar bo letos razširil in spopolnil; od IX. do XXV. letnika pa slovstveno zgodovino 16., 17., 18. in posebno obširno 19. stoletja.

„Slovstvena zgodovina“ kaže, kedaj se je slovstvo pričelo, kako je napredovalo, kako dospelo do sedanje ustave in oblike. — Zgodovina pojasnuje

vsakatero vêdo; tako tudi slovstvena zgodovina pojasnuje jezikovno vêdo ali jezikoslovje. — Treba je, da se kaže res zgodovina in prav.

Kar prvo tiče, naj se kaže res zgodovina, se dandanes šestokrat laže in namestu zgodovine razlaga le povestnica celó že po slovenskih nekaterih učiliščih in listih, da bi človek vêdoželjnemu mladeniču klical rad: „Ne verjemi! — Tolle et lege, to je vzemi pisatelja v roke in beri ga sam!“ — Opisujejo se namestu slovstvenih del ali umotvorov le slovstvovatelji, to je pisatelji po osebnosti, po notranjščini in vnanjščini, po slastih in strastih. — To — seveda — mika mladino! — Osebe naj se v književni zgodovini opisujejo le, kolikor je potrebno in koristno v njeno pojasnovanje.

Kar se drugo tiče, naj se prav kaže slovstvena zgodovina, priporoča nam sveto pismo, naj hvalimo sloveče svoje može, pristavlja je, da njih trupla počivajo v miru (Sir. 44.); blagor mrtvim (beati mortui). — Glasoviti sedanji životopisi, to je opisovanja živočih še tolikih junakov — so vsakdaj kočljivi, malo da ne sumljivi . . . Opisujejo naj se mrtvi rajni, po starem pregovoru: „De mortuis nil nisi bene“. — Pregovor ne pravi: — „nil nisi bona“; torej se smejo tudi njih „mala“ . . . Dela — dobre in slabe — gredó za njimi, kakor na unem tako tudi na tem svetu. Razlagovati se imajo, toda vsegdar bene, to je tako, da se dobre priljubijo, slabe pa pristudijo. Kdor drugače počenja, ne dela prav, vzbuja strasti, nareja stranke, in gorjé

mu naposled, kajti — ako slepec slepca vodi, oba v jamo padeta.“ (Cf. „Jez.“ XVIII. str. 1. 2).

Tu izrečena načela so vedno in verno vodila „Jezičnika“ pri spisovanji slovstvene zgodovine. Popolno objektivno se opisuje vsak pisatelj, najprej je prav na kratko načrtan njegov životopis, nato sledé njegova dela; pové, kak obseg ali pomen ima to ali ono delo in za vzgled podá nekaj cvetja, kak odlomek iz dotičnega dela. Tako se nam nekako sam predstavlja vsak pisatelj in kaže, kako so se razvijala in spopolnjevala njegova dela; tako dobimo verno sliko, kako se je po pisateljih likala slovenščina v posameznih stoletjih. In meni se zdí, da tako opisovati tudi žive pisatelje ni ne kočljivo, ne sumljivo, da bi nam torej „Jezičnik“ smel opisovati tudi žive, ko bi nam smrt žalibog tako silno ne kosila med slovstveniki slovenskimi, da „Jezičnik“ še umrlih sproti ne zmaguje.

Od IX. do XXI. letnika „Jezičnik“ ni vrejen po času, ampak razpravljal je, kar se mu je zdelo bolj važno in prilično, ker od začetka pač sam ni mislil, da mu bo toliko vzrastla in se razširila slovstvena zgradba njegova.

Od XXI. letnika, kjer začenja „Knjigo Slovensko“ v 16. stoletju razpravljati pa do XXV., kjer že tretje leto nadaljuje zgodovino slovstveno v 19. stoletju, dasi to stoletje razpravljajo skoro vsi letniki od IX. do XXI., pa tudi kronologiško opisuje pisatelje in njih dela ter se pri že opisanih pisateljih sklicuje na prejšnje letnike. Ker je moj namen, da Vam, čestiti

gospodje, podam neko podobo, kako se je razvijalo slovstvo naše, kakor nam jo kaže „Jezičnik“, zato se ne bom oziral na posamezne letnike, temveč si bomo ogledali, kako se je razvijalo naše slovstvo od stoletja do stoletja do naših dni, kakor nam to kaže „Jezičnik“ v „Knjigi Slovenski“.

Slovstvo slovensko je bilo v IX. stoletji osnovano po Cirilu in Metodu, pa je vsled Slovincem neugodnih razmer skoro da izginilo do 16. veka, do protestantske reformacije, ki je Slovincem obudila slovenščino v 16. stoletji. V tem oziru piše o IX. in XVI. veku Slomšek: Kdo nas Slovencev ne imenuje z veliko častjo in hvalo apostolskih bratov Solunčanov sv. Cirila in Metoda, dve prvi zvezdi verozakona in našega slovstva? Jezero let svetita vsem Slovanom in bota svetila našim narodom, dokler ne ugasne matere Slave lepo ime. Sveta vera jima je bila luč; beseda slovenska prva pomoč, izobraziti veliki slovenski narod. Sveta vera in pa beseda materina ste tudi nam pravega napredovanja nogi in roki. Zavrzi vero, opusti besedo materino, in tvoje napredovanje bo hromo in kruljevo.

Ozrimo se v bližnjo Krajno, ki je od nekdanj glava slovenščine bila in je zvonec nosila po svojih slavnih možéh za slovenščino gorečih, in srečali bomo lepo število pridnih delavcev na slovenskem polji. Truber, Dalmatin, Bohorič in tiste dôbe vrstniki so našo slovenščino obudili, ako so ravno nesrečno od prave vere zavili; Bog je njihove greške narodu našemu v dobro obrnil po neskončno modri svoji pre-

vidnosti, ki dostikrat hudo prostim ljudem dopusti, pa hudo k našemu pridu obrne.

To dôbo 16. in 17. veka opisuje XXI. letnik „Jezičnikov“. O tej dôbi piše pisatelj v uvodu: „Pre-slavljala se je že dokaj, in sicer velikokrat tako, da je ona — protestantska — vsa svetla in živahna, naslednja — katoliška — pa je vsa temna in mrtvična. Godilo se je to po knjigah in učiliščih. Milo se mora zazdeti pravemu verniku, kedar vidi, da se v knjigah, slovenski katoliški mladini namenjenih, po petkrat več jezikovne tvarine podaja iz dôbe protestantske nego iz katoliške. Je-li naslednje XVII. stoletje književno v istini tako ubožno pa zanikarno? Slovenec nekako prenaglo čišla, kar je tuje, svoje pa prezira in v lastni pravdi potegne jo s sopernikom, ter vzobražen ponaša se rad z vêdo pogansko pa inoversko preko domače ali celó katoliške.“ — Nato nam strogo objektivno kaže, kako so v 16. veku protestantski in v 17. veku katoliški pisatelji delovali za razvoj in slavo slovenščine.

Živo nam opisuje literarno delujoče može šestnajstega veka; tù izvemo, kaj, koliko in s kakim vspehom so delovali na slovstvenem polji Primož Truber, Seb. Krel, J. Dalmatin, Adam Bohorič, ki je spisal zanimivo knjigo: „Arcticae Horulae“ in s tem objavil v Vitenbergu prvo slovensko slovnico leta 1584. V predgovoru kaže v prvem delu od jezika in jezikov, od Slovanov in Slovencev, v drugem delu pripoveduje o svoji knjižici. Ta zanimiv „predgovorček dežele Štajerske,

Koroške in Kranjske slavnih velikašev sinovom, vsej viteškega stanu plemeniti mladini namenjen“, objavlja isti letnik „Jezičnikov“ na koncu str. 58 do 68. Lepo se bere, s kako vnemo govori o starosti slovanskega naroda, kako popisuje prostranost slovanskega jezika: „Le obrnimo sedaj svoje oči — pravi — na okrog in ozrimo se tudi povsod. preglejmo kraljestva, ogovorimo ljudstva enakogovoreča, našli bodemo res, da slavenska beseda razširja se po največem delu sveta, ako ne po vesoljnem svetu.“

Dalje navdušeno vnema plemenite sinove, katerim je predgovor namenjen, da gojite vêdo in umetnost domačo: „Zatorej — pravi — vi slavni in blagorodni mladeniči, prihodnosti najboljši del in najboljša nada za Bogom, nikar ne dopustite, da se po vas pogreša, da naš jezik ne hvali še Gospoda. Nasledujte, pri živem Bogu vas prosim, vse hvale vredne stopinje svojih očetov in sprednikov, katerim nič bolj in prej ni bilo v čislih mimo tega, da vnema za pobožnost in lepe umetnosti, očinska čast in slava, pridobljena s krepostjo in krvijo naših sprednikov pri vas dragem zarodu ostane neoskrunjena. Da se ta tako krasna zapuščina, dejte, prosim, pri vas z enako hvalo pa vsem na korist tudi ohrani . . .“ „Jezičnik“ v opombi pristavi: „Pisatelj je bil protestant in v tem smislu je presojevati pričujoči predgovor, poslovenjen prvokrat malo da ne po besedi, v nekaterih oblikah celó po virniku latinskem . . . Kar pa je pisal o jeziku in jezicih, o Slovencih pa Slovanih, o prostakih pa plemenitnikih,

to naj bi slovenski in nemški učenjaki nekoliko bolj premišljevali, domači in tuji grajščaki med našim narodom in po naših deželah pa naj bi nekoliko več delovali na korist pa na slavo Slovincem in Slovanom!“

Dalje omenja, kako sta Anton Dalmatin in Stipan Konsul Istrian delovala vzajemno s Truberjem. Knjige, ki jih je spisoval ali prelagal Luter za Nemce, Truber z drugi za Slovence, predstavljala sta ona največ po njegovih navodih „ljudem Slovenskoga jezika“, Hrvatom in Srbom. — Dalje „Jezičnik“ našteva: Pavla P. Vergerija, ki je po Istri in med Italijane širil novoverstvo, H. Mannela (Mandelca), ki je ustanovil tiskarno v Ljubljani, kjer je leta 1575 „drukana“ bila prva knjiga slovenska: „Jesus Sirach v Lublani skosi Joannesa Mandelca“, in končuje to dôbo s H. Megiserjem, ki kot historiograf „djanja pissar“ sklepa 16. vek s 17. vekom. Kako pa je bilo mogoče, da je v tej dôbi toliko vspevala slovenščina? — Zato — pravi „Jezičnik“ — gre hvala deloma njenim podpornikom in pokroviteljem njenih pisateljev. To so bili najprej domači, to je deželni stanovi, mnogi plemenitniki in grajščaki po Kranjskem, Koroškem, Štajerskem, Istri in po Hrvaškem. Posebe omenja Krištofa vojvodo Wirtemberškega, pri katerem sta imela Magister Michael Tiffernus in Mathias Garbitius Illyricus toliko vpliva, da so njegove dobre vživali mnogi tedanji slovenski pisatelji. Po-

seбно je omeniti Hansa barona Ungnada, katerega so po pravici zato imenovali: „Fürderer, patron vnd seckhelmaister“.

„V 16. stoletji — piše Anton Jeglič v „Letopisu Matice Slovenske“ leta 1869, str. 201 — nahajamo le pisatelje nove vere, kakor Trubarja, Krela, Dalmatina, Jurečiča in mnogo drugih pomočnikov, zdaj pa (v 17. veku) so se poprijeli spisovanja otroci zvesti katoliški materi. Prikazen ta je koristna na dve strani. — Prvič razširjeval se je med ljudstvom pravi, ne napačni duh. Niso ga več odvrčevali od vere očakov, ki so jo branili krvoločnemu Turčinu s svojo srčno krvjo. Prej se je luteranstvo med Slovenci hitro vkoreninjevalo in poganjalo; — malo da ni zadušilo popolnoma zlate pšenice katoliške vere. Pa zakaj so se je tako poprijeli? Prijatelji njegovi podpirali so je z besedo, s pismom in dejanjem. Ta gorečnost pa je vzbudila takrat, moram reči, zaspano katoliško duhovstvo, da je krepko stopilo na noge, jelo pisati in podučevati zapeljano ljudstvo.“

Najslavnejši med možmi, veljavnimi v besedi in pismu slovenskem v 17. veku, brez dvoma je Tomaž Hren, katerega je, kakor pravi Slomšek, Bog dal Slovencem, krivovero med njimi potrebiti, pravo katoliško pa oživiti. Mladenič še je skladal T. Hren čvrste latinske pesmi. V latinščini je pisaril škof, priobčil „Opus Canonicum“, zlagal „Annales“, obetal slovensko pesmarico, napovedoval katekizem s podobami, snoval slovensko tiskarno v Ljubljani, po-

speševal vêde in umetnije (Radics, „Letopis Matice Slovenske“ l. 1878), opravljal nad trideset let škofovsko službo tako pogumno, „dass man (in Crain) dafür hält, er mögte mit allen Ehren der Crainer Apostel genannt werden“, kakor pravi Valvasor. Dalje popisuje v tem veku: „Fra Gregorio Alasia da Sommaripa“, ki je dal v Vidmu natisniti „Vocabolario Italiano e Schiauo“, v katerem nekoliko govori tudi o narodu in jeziku slovanskem in o slovenščini. Nato omenja učenosti in dostojnosti slovečega Jan. Ludvika Schoenlebena, zeló marljivega Matije Kastelca, o katerem piše Valvasor: „Aus dieses Manns fleissigen Feder seynd unterschiedliche Schriften geflossen und zwar zu desto mehrerm Nutzen seiner Landsleute meistens in Crainerischer Sprache“, in Šafařik pravi: „Mat. Kastelec . . . war ein überaus fleissiger windischer Schriftsteller, und man kann ihn gewissermassen als den ersten betrachten, der auf die weltlichen katholischen Leser schriftlich zu wirken suchte, da die bis dahin gedruckten Evangelienbücher wohl zunächst nur für Prediger zum Vorlesen auf der Kanzel bestimmt waren.“

Nato preslavlja „Jezičnik“ Valvasorja, ki je, sam laške krvi, pisal v duhu tedanje dôbe nekaj latinski, nekaj nemški, vmes malo slovenski, vendar premnogo na slavo in korist ne le vojvodini Kranjski, marveč Slovencem sploh in deloma tudi Slovanom; po pravici torej poje o njem dr. J. Zupan:

Za Krajno premožen,	Čast Krajne on trobi
Za Krajno učen,	Po svetu okrog:
Za Krajno ubožen,	Čast njemu u grobi
Za Krajno rojen.	Bod' hvaljen zanj Bog!

Zadnji, ki ga v 17. veku omenja „Jezičnik“, je Janez Krstnik od Sv. Križa, učen mož in posebno sloveč govornik cerkveni kot „concionator Carnolicus ordinarius“, ki je v svoji znani knjigi: „Sacrum Promptuarium“ ostavil naslednikom mnogo krepkega homileškega blaga.

Kakor so pa v prejšnjem stoletju z našimi slovenskimi pisatelji vzajemno delovali bližnji hrvatski in srbski, tako slovijo v oziru slovanske vzajemnosti v 17. veku posebno Peter Petretics, biskup zagrebski, katerega je obširno popisal profesor Anton Raič v „Letopisu Slov. Matice“ za leto 1887, in najboljši med vsemi Juraj Habdelich.

Tako nam temeljito in stvarno v čisti podobi postavi pred oči „Jezičnik“ 16. in 17. vek v slovstveno-zgodovinskem oziru resnici v obrambo. — Zato sklene uvod temu letniku z nastopnimi besedami: „Kakor se dandanes iz pravih prvotnih virov marljivo pojasnjuje državna in cerkvena zgodovina tedanje dôbe, nikakor ne v sramoto katolikom; tako naj že tudi v književni posije nam ljuba resnica. Da se je novoverska povodenj odvrnila od naših prednikov, to je pač dobrotu prevelika, kajti odstranila se je po njej tudi od nas huda slovstvena razkolnija. Kar pravi o prvih naših novoverskih pisateljih Slomšek, trdim tudi jaz. Bog je njihove

greške po neskončno modri svoji previdnosti narodu našemu obrnil v dobro; torej je vsem nam katoličanom iskreno s zedinjenimi močmi delati na to, da ne le biti slovenske krvi, temuč biti tudi vere katoliške bodi Slovencem ponos!“

O 18. veku pripoveduje „Jezičnik“, da se je v tem času gojila na viših učiliščih latinščina, vzlasti po jezuitih; zasloveli so mnogi naši rojaki v latinščini in poslej v nemščini, ter slovijo bistri med učenim svetom. „Zacvetela je cvetlica — Rož'ca lepa: *Operosa*; — B'la Ljubljani je danica — Lepih mnogovrstnih věd“, tako opeva pesnik „družbo modrine delovnih“, ki se je imenovala „*Academia Operosorum*“ in jela javno delovati leta 1701. Družniki so bili raznih stanov, a privzeli so si lastne priimke (*Resolutus* - Prešern proš, *Sedulus* - Dolničar itd.).

Spisovali so marljivo učene knjige, skušali se v umotvorih, izvršili v zidarstvu, kiparstvu, slikarstvu, v glasništvu, govorništvu in v pesništvu s zedinjenimi močmi prelepe stvari, katere so še sedaj Ljubljani kinč in kras, n. pr.: stolna, nunska cerkev, sv. Petra, semenišče, mestna sovetnica, nekatera znamenja, kipi, slike itd. Naštevajo se iz te dôbe mnogi učenjaki in umetniki (gl. Dimitz, „*Geschichte Krains*“ IV., 107—130), kateri pa niso delovali v duhu slovenskem, marveč v smislu laškem, v jeziku latinskem in nemškem. Prikazal se je tedaj z vencem mnogi junak, kakor poje Koseski, a tujemu ljudu ponos.

Bili so tedaj pri nas „žalostni časi“ — piše Slomšek — vsa v prahu in mahu zaraščena je slovenščina spala. Nemci in drugi tuji sosedi so jo črtili in zaničevali, vlastenci so se nje sramovali; kaj čuda, da ni bilo čitati slovenskih knjig, niti moža najti, ki bi jih pisal. Na kmetih ni bilo šol, po trgih in mestih se je učila nemščina in latinščina, one dve ste košato za mizo sedele, nji sestra pa za vratmi pozabljena medlela. Slave slavni sini so znali vrlo pisati nemško in latinsko, gučiti italijansko in francosko, v svojem materinem jeziku pa se niso dali slišati, kakor hitro so gosposko suktnjo oblekli . . . Veliko duhovnikov je bilo med Slovence poslanih, kateri še slovenski brati niso znali; cerkvenik jih je v soboto naučil sveti evangelij brati, katerega so v nedeljo ljudem s težo povedali . . . Iz nemških in latinskih knjig so po vrhu mlatili in lahko se vé, da je bilo več plev ko pa zrnja, kar govor zadene. Drugi učeni stanovi se za svoj materini jezik zmenili niso. Tako je uboga slovenščina žalovala, pa tudi omika Slovencev je toliko zaostala, da so bili narodom v zasmeh in oporeko.

Slovenščino ali ubogo „krajnšino“ so gojili s priprostim ljudstvom takrat le „fratres minores“ — kapucini. Kapucin je bil Janez Krstnik od sv. Križa, Promptus, kateri se je „podstopil svoje pridige drukat storiti v slovenskim jeziku“ in je od leta 1691 do 1707 na svetlobo spravil petero bukev „Sacrum Promptuarium“, in ta, pisatelj sklepa v književnosti slovenski 17. vek z 18. vekom.

Kar „Knjigo Slovensko“ znači v 18. stoletji, je to, da so pisatelji bavili se že z jezikom samim, pa dajali na svetlo bukve ne le cerkvenim in duhovskim, ampak tudi deželskim stanovom za rabo in pomoč. Poleg kapucinov so tudi jezuiti v tem veku spisovali našemu narodu knjige po vzmožnosti nekaj sami, nekaj po svojih dijakih, kateri so prelagali njihove inojezične bukve na slovenščino ter po njih kolikor toliko neblagemu duhu francosko-nemškega modrijanstva branili med dobro ljudstvo slovensko.

Ko „Jezičnik“ tako korenito označi slovstveno gibanje v 18. veku, našteje nam v svojem XXII. letniku petdeset pisateljev iz tega veka; vse naštevati bi bilo nepotrebno, ker brez pomena, le par poglavitnih bolj znanih omenim: slavni Jan. Žiga Popović, znani otec Marko Pohlin, o. Gutschmann, Blaž Kumerdej, Jurij Japel in Valentin Vodnik, ki veže 18. z 19. vekom.

Najzanimivejši mož med njimi je gotovo otec Marko Pohlin, bosopeti Avgustinec, katerega zato „Jezičnik“ svetu posebe kaže v svojem XIV. letniku leta 1876. Ne pravim brez vzroka, da ga kaže, ker sodbe o otcu Marku so bile silno različne; da si pa čitatelj sam vstvari sodbo, nam ga „Jezičnik“ samega kaže: slovničarja, besedničarja in pisatelja prostemu ljudstvu. Leta 1768 izdá namreč knjigo: „Kraynska Grammatika“; res je kranjska, kakor pové naslov sam.

Otec Marko je torej bil, kakor ga kadi v neki pesmi Mihelič Janez Kropar:

Ktir' si je vzel bil naprej to Krajnsko špraho ottrebit'
Nu je od nje nam na dan Krajnsko Grammatiko dal.

Tudi „slovarja“ je bilo živo potreba. Mati
Krajna milo - resno zanj prosi „lubizhke teh
Modriz“, rekoč:

En' Besednishe vi mi marnu skup sloshite,
De tega nimam jest, Tu je she mene sram.

— — — — —
Synovi! Mate sem, Mater zhastito st'riti
Nekar o! nej nabo vash trud vam preteshak!

Toda zastonj je bila prošnja matere Krajne;
„lubizhki teh Modriz“ so le molčali, a zato se oglasi
hrabri otec Marko sam l. 1782 s slovarjem: Tu
malu Besedishe treh jesikov, katero pozneje
dopolni z „Glossarium Slavicum“.

Važna je knjiga njegova, katero je izdalo zgodovinsko društvo kranjsko leta 1862 z naslovom: „Bibliotheca Carnioliae, in qua reperiuntur scriptores, qui vel ipsi, vel eorum opera in Carniolia primam lucem aspexerunt, vel alias in vel de Carniolia scripserunt.“

Razun knjig jezikoslovnih je zložil otec Marko mnogo bukev in bukvic prostemu ljudstvu na korist.

Sodbe o Markovi slovstveni veljavi so različne. Njegova lastna sodba so besede, katere je zapisal na čelu knjigi: „Glossarium Slavicum“:

Qui legis ista, tuam reprehendo, si mea laudas
Omnia, stultitiam; si nihil? Invidiam.

Vodnik pravi: Eden njegovih jogrov (to je Vodnik sam) spozna, da se je dosti od njega na-

učil; poprej pa pravi: Očetu Marku smo hvaležni za več reči. On je spet branje med ljudmi raširal . . . jezik semtarkje v bukvah očistil, omečil, inu lepše perrezal. Al nekatere reči zastopnim niso dopadle: on je namreč stare mejnike brez uzroka prestavil, od starih grammatik odstopil, pisal, kakor Lublanski predmestnani govoré . . . On je preveč nemčoval, namesti de bi bil slovenil.

Matija Čop pa piše: „Markus Pohlín, der fruchtbarste, aber auch sprachincorrecteste krainische Schriftsteller . . . ziemlich unwissend . . . mehr als billig ehrgeizig: Seine eben so unnöthigen als grundlosen Neuerungen fanden indess doch einen starken, wengleich nicht allgemeinen Eingang.“

Da so ga rojaki-vrstniki spoštovali, priča Vodnikova: Mila pesem pejta P. Marku A. D. za odhodno, kader je v lejtu 1775 iz Lublane na Dunaj šl, katere začetek slove:

Strašn in temné je dan, k'tir' nam naše veselle odterga,
Katir' nam trošte skazi, katir' nam reke suši.

— — — — —

in konec:

Pojdi le srečn! — — — — —
Bodemo tebe veliku iz vekšem vesellam prejelli,
Boš tud' ti Krajan'k spet naš, bomo štemalli te bel.
Boš živel tud' per perhodnemu svetu koker en Kraj'nek,
Buh daj! de Tebe le skor' videjo moje oči.

O Jan. Žigi Val. Popoviču, ki slovi učejak med učenim svetom, piše profesor Vodušek v „Letopisu Matice Slovenske“ leta 1879 str. 117:

Sicer pa mi, njemu rojaci, obžalujemo, da ni šel med slovenske pisatelje in da ni oral ledine na našem polji; ker je bil izvrsten slovničar, lahko bi bil Marka Pohlina nemogočega storil. Vendar ostaje Popovič slaven mož tudi med nami, ker je svetu pokazal, da Slovenci nismo zadnji narod na zemlji.

Znamenita v tem veku sta pa posebno Blaž Kumerdej in Jurij Japel. „Kdo ne pozná — pravi Slomšek — starega Japelna in Blaža Kumerdeja, njegovega tovariša? Bila sta mnogo učena in pa za slovenščino vsa goreča moža, prvi duhovskega, drugi posvetnega stanu, ki sta obudila srca svojih vrstnikov za slovensko modrico. V njujini družbi so poslovenili možje prebrisane glave in pobožnega duha celo sveto pismo in položili trdni temelj novi dôbi naše slovenščine. Dva zaroda sta se že omladila, kar počivata v hladni zemlji vrla Slovenca; še cveti njujinega truda sad, hvala njima bodi! In na drugem mestu pravi: Najde se v knjigah rajnega Japelna in njih tovarišev marsikaj v besedi, kar bi lahko boljše bilo . . . Ako pomislimo čas, v katerem so živeli, in preštejemo njih spise in njih obširne težavne dela, se lahko prepričamo dobrega duha, kateri jih je za svoje ljudstvo oživljal in moramo po vsej pravici spoznati, da so rajni Japel bili igla najiskrenejših rodoljubov naših, kar jih je kdaj slovenska zemlja nosila. Naj jim torej naša hvala na tem svetu, v nebeškem raju pa plačilo bode! (Cf. „Jezičnik“ XXII., str. 55, 63.)

Ako tudi omenim učenega zgodovinarja Antona Linhart, navedem besede Prešernove, ki ga najbolj označijo:

Steze popustil nemškiga Parnasa,
 Je pisal zgodbe kranjske star'ga časa.
 Komu Matiček, Micka, hči župana,
 Ki mar mu je slovenstvo, nista znana?
 Slavile, dokler mertvi se zbudijo,
 Doma bote — Talija, Klijo.

Da imenujem najslabšega v tem veku, omenim Pavla Knobelna, čigar ime ima duh po česnju in tako tudi pesmi njegove; o teh pesmih pravi „Jezičnik“: „Čuden cvet, a bridka svedočba omiki ravno minolega stoletja;“ davno pred njim pa je že Vodnik sodil o njih bolj po domače:

Bukve jis Krajna,
 Polne drekajna.

Nikar nezdela ga,
 Pusti mu celiga!

In uprav z Vodnikom, katerega je obširno popisal „Jezičnik“ v XIV. letniku, sklepa osemnajsti vek, kateri Vodnik prvi in prvak veže z devetnajstim stoletjem. O osemnajstem, veri posebno sovražnem veku, končuje „Jezičnik“ uvod temu letniku z besedami: Sreča . . . da so vrli možje s svojimi po vsebini, če tudi ne po obliki, dobrimi knjigami med našo duhovščino pa med prostim ljudstvom slovenskim brez nemile ostrosti ohranili čisto svest katoliško in tako provzročili, da se geslo slovenskega naroda in njegovih voditeljev ni zvrгло v ponujano „servituti et muscis“, marveč, da je ostalo in — ako Bog dade in sreča junaška v slovstvenem na-

predovanji vsem poštenim Slovincem tudi v prihodnje ostane zlato glasilo: „Virtuti et Musis!“

Pá saj ne boš vedno spala

Rož'ca lepa „Operosa“ ;

Saj boš skoraj spet vstala,

Rož'ca mnogovrstnih věd.

Spala je malo da ne vedno „Operosa“ za slovenščino in vzbujena v drugi dôbi (1781—87) zaspala je za vselej, a vstala je druga družba prevažnega pomena za slovensko slovstvo, prijateljska družba, v kateri ste navdušenost in požrtvovalnost narekovali pravila. To prijateljsko družbo je osnoval mož-veljak, Mecena našemu slovstvu: Baron Žiga Zojs.

„So imeli Latinci svoje Mecenate, piše Slomšek, imamo jih Slovenci tudi mi, ki so mogočni podporniki bili naši slovenščini, vredni, da jih hvaležni pomnimo. V beli Ljubljani je živel v začetku tega stoletja žlahten in visoko učen gospod, ne le po Kranjski in Štajerski, temveč po vsi Evropi dobro znani baron Žiga Zojs. Kakor pridna bučela je Zojs pobiral in po svojih znancih pobirati dal cvetje slovenskega slovstva po planinah in dolinah, po svojih rudnikih in fužinah, gradivo za nov slovenski besednik. Vabil je vrle može, katere je poznal, da imajo za slovenščino glavo in srce, v kolo svojih prijateljev in jih je vnemal za omiko Slovencev, jih z denarji in dragim svêtom podpiral. Vodnik in Kopitar sta bila Zojsova učenca.“ Kakor bi Vodnik — piše „Jezičnik“ — brez Zoisa znan ne bil Slovincem, tako bi Kopitar ne bil Slovanom; brez Kopitarja bi mati Slava morebiti ne imela Miklošiča, in brez Miklošiča

— kdo vé, kakovo bi bilo še sedaj slovansko jezikoslovje? Evo vam velike pomembe Zoisove! . . . V njegovi hiši so imeli zatišje, n. pr.: Kumerdej, Japel, vzlasti Linhart, Vodnik, Kopitar, pa tudi Ravnikar, Metelko in drugi . . . Živ je bil Žiga Zois, pa tudi mrtev je in bode vedna podpora slovenskemu pismenstvu. („Jez.“ XXIII. 2.) Zato pač prav poje o njem dr. Jakob Zupan:

Mat' Krajna imela	Pred Sava nehála
S'nu ljubšiga ni	'Z Bohinja teč' bo,
Za Kranjšino vnela,	Ko zabiti znala
Nam oča rodi.	Zois! hišo tvojó!

Brez budil Sigmunda Zois barona — Vodnik — znan Slovincem bi ne bil. Vzbudil nam je Zois očeta slovenskemu pesništvu Valentina Vodnika, katerega nam obširno popisuje „Jezičnik“ v XIV. letniku 1—47. Prezamudno bi bilo pregledovati posamezna dela v prosti besedi in v verzih, katere nam točno kaže „Jezičnik“. Vidi se jim, kako je Vodnik napredoval v jeziku, posebno ko je prišel sam med narod in ko se je seznanil in sprijaznil z baronom Zoisom, največ pa, ko je postal leta 1798 učenik poetike, kjer je razun verouka učil vse predmete, vzlasti „helensko, latinsko, tevtonsko“; živo se je tedaj pečal s klasiki ter si po njih likal in bistril duha in besedo slovensko. Znan Vam je, čestita gospôda, pomen Vodnikov v slovenskem slovstvu, zato ga ne omenjam obširneje, kakor se bom sploh omejil pri devetnajstem nam bližnjem torej bolj znanem veku. Ker se je držal pravila:

Naj pesen umetna,
 Naj merjena bo!
 Nikdar ni prijetna
 Ak' žali uho.

Zato se izpolnjujejo na njem preroške besede
 lepe njegove pesmi:

Ne hčere, ne sina
 Po meni ne bo,
 Dovolj je spomina,
 Me pesmi pojó.

Le krasnih besedi Slomškovih, katere navaja „Jezičnik“ na strani 41, skoro ne morem, da bi jih ne omenil, ker so značilne za Vodnika in tedanjo dôbo: Kakor žvrgoli v domačem logu slavulj pesnice sladke, tako je naš rajni Vodnik svoje pesni prav po domače pel in je s svojim čednim petjem mnogo mladih pesnikov vnel. Vse je Vodnika rado poslušalo; od Soče do Mure, ob Savi in Dravi so se Vodnikove pesni popevale in ogrevale dobrovoljne Slovence. Bila je dôba Vodnikova našega slovstva lepa pomlad, blagi Vodnik pa njeno solnce.

Vodnik je dal slovenski besedi in pisavi prva vodila, Ravnikar vrvnal jo je izmed ljudstva, Kopitar jo je dejal na pravo kopito. („Jezičnik“ XXIII. 6.)

Spomniti bi se nam bilo tedaj treba za Vodnikom vladike Mateja Ravnikarja in Jerneja Kopitarja, o katerih je „Jezičnikov“ pisatelj posebno mnogo pisal ne le v „Jezičniku“, ampak tudi v drugih knjigah in časopisih.

Ravnikar je velikega pomena za slovensko književnost, in sicer je prva zasluga njegova, da je nasproti prejšnjemu nemškutarjenju sam jel čisto govoriti slovenski in da je k temu budil učence svoje; druga zasluga je, da je jel tudi sam spisovati ter na svetlo dajati slovenske bukve in to v čistem krepkem narodovem jeziku; tretja zasluga Ravnikarjeva je stolica slovenskega jezika v bogoslovnici; četrta zasluga njegova je, da je pripravil Metelka v Ljubljano, v semenišče in na slovensko učilnico. (Cf. „Jez.“ XV. 63—70.)

Kopitarja, „monstrum scientiarum“ ga je imenoval J. Grimm, opisuje „Jezičnik“ obširno v XVIII. letniku ob stoletnici njegove smrti leta 1880. — Istega leta je uredil g. profesor Marn knjigo „Mat. Slov.“: „Kopitarjeva Spomenica“, ki v slovstvu preslavlja Kopitarja, kakor ga je narod proslavil pri veliki stoletniški slavnosti v Repnjah. V predgovoru piše vrednik: V obroku prekratkem — se vé — dospelo je književnega blaga v ta namen primeroma malo. Vredovanje se je izročilo meni. Ker sem sam že poprej popisal Kopitarjevo slovstveno delovanje, ukrenem jo tako, da se izmed nabranega lepega slovstvenega cvetja raznih sedanjih pisateljev „velikan učenosti“ kaže tudi sam v pisavi tajni in javni, v besedi nemški in latinski, v vèdi slovenski in slovanski, da vsa knjiga Kopitarju more biti res Spomenica in narodnemu ustavu — „Matici“ — na hvalo . . . „Bila je taka osoda vedno slavnih možakov, da jim slovelo ime, ko jih

zagrnil je grob.“ — I o Kopitarju je opazovati, da toliko let po smrti vedno bolj prihaja na dan in zanimljivo je, kako ga sodijo bližnji in daljni rojaki, kako po veri in narodnosti si različni učenjaki. Vsi pa se vjemajo v tem, da je bil res „velikan učenosti“ in da se ž njim ponašati smemo Slovenci. Marnovi krajši sestavki v tej „Spomenici“ so: J. Kopitar pa dr. Jakob Zupan. — Kopitar pa Pypin in Kolár. — Slavnost Kopitarjeva v nedeljo dné 22. avgusta 1880 v Repnjah, po časopisih sestavil J. Marn.

Res veljajo o Kopitarju besede Koseskega: Misel se sveti in duh slovenski na zraku Evrope. — Kjer časti se modrost, tam se imenuje moj sin! — Zatem nam našteva „Jezičnik“ v XXIII. letniku še mnogo drugih pisateljev — vseh skupaj petdeset — katerih seveda pri pregledu ne morem omenjati imenoma. Le onih, o katerih obširneje razpravlja „Jez.“, se na kratko spomnimo, katero več recimo.

Leopolda Volkmerja, častitega Anakreona slovenskih goric, Leop. Šmigoca, Petra Danjkota, vrle Štajerce; Valentina Štaniča, „korarja z rudečimi očmi“ iz solnčne Goriške, Urbana Jarnika, „koroškega Vodnika“, nam je iz prve dôbe saj imenovati. Zadnjega opisuje Slomšek: Bil v staroslovenščini ves doma, je razumel vseh Slovencev podrečja; samče je delal na nemški meji svojih petindvajset let, je gledal z žalostnim srcem osodo, kako nemščina na vsakih sto let sesterno polje za eno uro na široko spodrije; Jarnik je pa tudi branil,

da nemščina slovenščine celó zalila ni, ter je svoje rojake to neprijazno nemško povodenj jeziti budil. (Cf. „Jez.“ XXIII.)

Obširneje nam je izpregovoriti o Fr. S. Metelku, ker o njem in o njegovi dôbi „Jezičnik“ razpravlja v treh letnikih (IX., X., XI., leta 1871, 1872 in 1873.)

V predgovoru med drugim piše „Jezičnik“: Da spolnim omenjeno dolžnost — namreč hvaliti svoje rajne dobrotnike — in zaslužim nekoliko sedanjo dostojnost, sem po „Učit. Tovarišu“ l. 1871—1873 zlasti v slovstvenem oziru popisal moža, kateri, sedaj že davno med rajnimi, po lepih delih in znamenitih svojih zaslugah mnogim dobrotnik, nam vsem daje slaven izgled v posnemanje ter se šteti sme med Slovenije stebre, in ta mož je Fr. Ser. Metelko.

Rojen l. 1789 postane Metelko l. 1815 ekonom in duhovni voditelj v semenišču, kjer je bil tedaj vodja sloveči M. Ravnikar; ves vnet za slovenščino je Ravnikar, začetnik nove, veselejše dôbe za slovenščino, navdihoval Metelka in mu je res pravi duhovni oče. Pač živo sta čutila oba, kaj se pravi brez znanja slovenskega jezika mlade duhovnike pošiljati med narod slovenski. Kako so pa tudi — sami poptujeni — poptujevali narod, kako kvarili njegov jezik, ker se ga znanstveno nikjer učili niso. (Cf. „Jez.“ IX. 3.)

Zato iskreni Ravnikar prosi barona Žigo Zoisa in Jerneja Kopitarja, naj pomoreta, da se ustanovi stolica slovenskega jezika v Ljubljani. In res: l. 1817 18. marca že priseže kot prvi očitni učenik sloven-

skega jezika — Metelko s 400 gld. plače, proti temu, da ga razlaga po štiri ure na teden bogoslovcem II. letnika, kamor so smeli poslušat hoditi tudi učenci iz liceje. — L. 1820 je Metelko po Vodniku kranjski tolmač, ki je do l. 47 prestavljal nemške cesarske ukaze v deželni jezik; l. 1825 dá svoje sloveče in največe delo: *Lehrgebäude der Slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen*, spisano po Dobrovskega enaki česki slovnici. To slovnico je slovenski in slovanski učeni svet pozdravil z velikim veseljem.

Rabil je Metelko v tej knjigi svojo abecedo, Metelčico, ki je dobila mnogo prijateljev, a vzbudila tudi mnogo nasprotnikov; začela se je sloveča abecedna vojska l. 1831, končala se s cepcem l. 1833 in Prešern ji je zložil nagrobnico, da „vsi homeopati — ji niso mogli pomagati“. „Metelčica (Žabičica) je umrla“, kakor so neki celo otročaji popevali po ulicah. — Uprav „Jezičnikova“ zasluga je, da nam je temeljito pojasnil to zanimivo črkarsko pravdo, kako se je vršila na Koroškem, na Stajerskem in na Kranjskem. Sama na sebi je bila res nepotrebna, kakor sodi Prešern:

Da pravdajo se ti možje mor'biti,
Za kar so se nekdanji Abderiti
V sloveči pravdi od oslove sence

vendor je bila povod živahnemu slovstvenemu gibanju. V tem smislu pravi „Jezičnik“ (X. 47.): Crkarska pravda ali abecedna vojska je sicer mnoge razprla, nekatere hudo ranila, nekaterim celo zgrenila njihovo

delovanje na slovstvenem polji; pa je tudi mnoge vzbudila in vžgala, zlasti neduhovne, da so se marljivo pečati jeli z dotlej zanemarjano slovenščino. Koliko učene tvarine je spravila ona na dan in kako očitno je pokazala vnanjemu svetu, da za uk je Slovenec prebrisane glave.

Tudi ta pravda ni zagrenila Metelku slovstvenega delovanja, tudi zanaprej je pridno gojil jezikoslovje do svoje smrti. O njem veljajo besede Slomškove: Tihemu potoku podoben, ki lepe senožeti in ravne polja rosi, je delal Metelko do svoje sive starosti kakti naš drugi Dobrovski. Bil je Metelko ves Slovenec in pa Dolenjec. Bodi mu slava! „Jezičnikovemu“ spisu o Metelku daje posebno veljavo, da so objavljeni v njem mnogoteri izvirni in poslovenjeni ter prvikrat natisnjeni sestavki, šolski ogovori, jezikoslovni razsodki Metelkovi; to so izvirni in poslovenjeni listi, ki so mu jih pisali slovanski učenjaki n. pr.: Kopitar, Jarnik, Slomšek, Dobrovski, Hanka, Miklošič; to so spominki ruski, ki so mu jih poklonili Sreznjevskij, Preis, Aksakov; to so zaznamki, kako so ga čislali sami čislani možaki: p. A. A. Wolf, J. Nečasek, Malavašič, Janežič, Petruzzi, Bleiweis itd.

Prof. Marn l. 1850—51 v 7. in 8. gimnazijskem razredu Metelkov učenec in l. 1857—58 v istih dveh razredih nenadoma mu naslednik, je s tem svojim spisom v znamenje hvaležnosti dostojno poslavil spomin svojega učitelja, ki je vse svoje moči posvetil slovanskemu jezikoslovju, vedoč, da:

Zaklad prevelik je v jeziku
 Rateju kakor plemeniku;
 Najviši blagor je ljudi —
 Življenje torej zanj in kri!

Sveto mu je bilo vedno to vodilo, zato:

Mati Slava bode dobro ga pomnila,
 Dokler nje beseda bo se govorila.

Lepo vrsto môž nam zatem iz prve polovice našega veka našteva „Jezičnik“, med drugimi: Frid. Barago, katerega je obširneje opisal l. 1869 v znani knjigi: Friderik Baraga, spisal dr. Leon Vončina, izdala družba sv. Mohora, pod naslovom: Frid. Baraga svetla zvezdana slovestvenem nebu kranjsko-slovenskem in očipve-indijanskem; tù omenja njegovih nabožnih del, ki so res „zlata jabelka“ slovenskemu pobožnemu narodu; Luka Dolinarja, vnetega Slovana in pevca pobožnih pesni; Fr. Veriti-ja, o katerem pravi Šafařik: „von Haus aus verstand Veriti kein Wort slawisch; durch beharrlichen Eifer und fleissiges Sprachstudium brachte er es dahin, dass er ein fruchtbarer krainischer Schriftsteller wurde“; znanega Janeza Ziegler-ja, čegar povesti „Sreča v nesreči“, „Deteljica“, „Kortonica“ so še sedaj prijetno berilo prostemu narodu, tudi v pesmicah se je poskušal; omenim pesem njegovo. ne sicer zaradi nje estetiške vrednosti, pač pa morda komu v pojasnilo vsakdanjih skušenj; pesem ima naslov: Zmota in slôve:

Satan z babo se prepira,
Peter ju zmirit' ne vé,
Naglo sablico izdira —
Preč obema ste glavé.

Razserden Gospod mu pravi:
„Peter, tega ne terpim,
Berž nazaj glave postavi!
Primete se, jez skerbim“.

Peter zmoten kar popravi,
Žensko glavo vragu dá,
Ženi vragovo postavi, —
Marsikdo še to pozna.

Zeleni Štajer ponašal se je v oni dôbi z gorečim rodoljubom: bil je to Anton Krempl, zgodovinar in pesnik, ki je navduševal svoje rojake za delo. Sem uže sicer star mož — piše mlajšim rodoljubom v Gradec — vendar za slovenščino goreč mladenič; pač krasen nauk mnogim sedanjim „rodoljubom“, ki s šolskim prahom otresejo tudi navdušeno rodoljubje in se uvrstijo med „praktične ljudi“. Prav torej piše o Kremplu Slomšek rojak: Kakor deroč vrelec, ki prihruje iz pečevja, naj bi svoje kraje rodovito napojil, katere je dolgo suša stiskala, tako neugnano je tirala rajnega Krempelna do svojega doma in roda živa ljubav. Z bistrim očesom je meril našega slovstva nasprotnike, z ostrim peresom je branil svojega naroda pravice, kakor nam pravijo njegove knjige.

Starodavni Gorotan veseli se v tej dôbi Matije Ahaceljna, ki je znan kot izvrstni učitelj kmetijstva in nabiratelj slovenskih narodnih pesmi, znanih po Koroškem in Štajerskem. Ahacelj — pravi životo-pisec mu Slomšek — je slovenščini v Koroškej dobro zemljo pripravil ter zasluži, da se vsak domoljub

odkrije njegovemu spominu in vsak Korošec hvaležno svojim vnukom naznanja Ahaceljna slavno ime.

„Jezičnik“ dalje na kratko omenja znanega Franceta Pirca, misijonarja in slovečega sadje-rejca, čegar življenje nam je obširno in prijetno popisal P. Florentin Hrovat v posebni knjižici, katero je dala Mohorjeva družba svojim udom za l. 1887.

Sedaj pridejo na vrsto slovenski „Čbeličarji“.

Do srede preteklega stoletja se v slovenskem slovstvu o umetni poeziji ne more govoriti, piše „Jezičnik“ (cf. XV. 1. 2.) . . . Tedaj se je jela gojiti posamezno in skupno in tacega skupnega delovanja prvi sad so „Pisanice“ leta 1779—81, drugi pa je „Čbelica“ leta 1830—33.

Vek XIX. zove se vek slovanski, kajti v njem so se vzbudili sinovi matere Slave, nekateri prej, nekateri slej. Prednji med njimi — češki, poljski, srbski — budili so slednje ter vabili v kolo vzajemnega delovanja — vzajemnosti slovanske. Tudi Slovenci so prav vrlo jeli delati na književnem polji. Vsled tega budila je vzrojila „Čbelica“ leta 1830 in dala zapored štiri roje, toda leta 1833 — kar neha rojiti. Nabrala pa si je bila strdi precej in vredovatelj jo je hranil in hranil do dôbe svobodne — in leta 1848 priroji „Čbelica“ peti in poslednjikrat v nekdanji obliki. Tako imamo skupno pet zvezkov „Čbelice“.

Da je vzrojila „kranjska Čbelica“, dal je povod Matija Čop; vrednik ji je bil Miha Kastelic,

največ pa je pripomogel k njenemu vzroju prvi Čbeličar dr. Jakob Zupan, ker njegovih pesmi je največ v prvih treh zvezkih. „Jezičnik“ v svojem XV. letniku obširno razpravlja pomen in delovanje Zupanovo, ki je v vsakem oziru poseben, redok mož, a je imel žalostno osodo: da je bil ob službo in se moral vpokojen umakniti čez Ljubelj — Zaljubeljski — v Celovec in kar je najhuje, duh mu je bil ubit; ni sledú ni tirú ni poslej več o njem v slovenskem slovstvu; zamorili so bili — učenjaka! (Cf. „Jez.“ XV. 72.)

„Jezičnik“ omenja najprej njegove pesmi, nadalje njegove jezikoslovne, zgodovinske, starinoslovne razprave, našteje nam izmed „500 slov. pregovorov“, katere je Zupan objavil, nekaj primernih, n. pr.: Povrnil mi bo — ko vrabec proso; Pravice veliko, pravice malo; Bolji danes kos, kakor jutri gos; Gre skoz lés, ne vidi dreves itd.; dalje pojasnjuje, kako se je bavil s slovstvom slovanskim; zato pravi Čop o njem: „... ein Mann von vielseitiger Gelehrsamkeit und ein sehr eifriger Slavist. Seine mit S. unterzeichneten Gedichte in der „Čbelica“ zeichnen sich durch Patriotismus und Sprachkühnheit aus.“ Potem nam „Jezičnik“ našteje nekaj pisem slavnih mož, ki so si dopisovali z dr. Zupanom: Jan. Nep. Primica, Kopitarja, ki piše med drugim: „Velis nolis. Sie müssen am Ende doch auch ein Slawiste werden, denn Sie sind einmahl enrôlirt bei Dobrovsky und ich war der Werber... Ne bodite tako Župansko štimán!... Quid de novis

bibliis? Quid de proverbiis? Accepistine Dobrovii munusculum (Slavin)! Sit tibi hoc baptisma slavismi! . . . Wie steht es mit der Illyrischen Sprachkanzel? . . . Vale dulcissime rerum! — Lop! ich lasse mich nicht zweimahl bitten, ut te tikem! scis voluisse me, sed non audebam doctorem provocare ipse indoctorrimus! . . . Ergo vivat Gospod Jaka: Bog Te sprimi! Tikantem tikato! — Nescis quantopere de te gaudeam, sed cave, ne alii tibi subrideant ob slavismum. Est enim opus tibi dignitate quadam gravi tanquam pastori ovium.“ — Tako so se v šaljivi obliki navduševali leta 1810 naši predniki za slovanstvo.

Šaljiv in dovtipen je bil Zupan, to je znano; zato navedem le znano njegovo besedo: „Zwei Gelehrte hat Krain besessen, den einen hat der Wolf, den andern die Sau gefressen“, tako je sodil o svoji in Čopovi žalostni osodi. Da se mu pa dovtip ni vselej obnesel, priča Prešernov sršen namenjen dr. Zupanu:

Ni, bratec! vsaka ž'val lesica,
In epigram ne vsak puščica.

Drugi Čbeličar, vrednik, je Miha Kastelic, vendar malo pomenljiv. Prešern muhasto govori o njem:

Zakaj pač muhe moj lovi Kastelic?
Prodajat' misli jih namest čbelie.

Tretji je blagi Blaž Potočnik, katerega opisuje „Jezičnik“ XXIII. na 86. do 94. strani. Blag človek, učen mož, vesel družnik, je še prijateljem v

živem spominu, zato tudi o njem ne govorim obširneje, le opomnim, da je J. Žan opisal Potočnika v „Letopisu Matice Slovenske“ leta 1872—73, str. 137—152.

Poleg njega so pisali v „Čbelico“ med drugimi Ignacij Holzapfel, znan dobrotnik gluho-nemih, Jurij Kosmač in Grabner, Urb. Jarnik, Jan. Ziegler, katerih sem že omenil, Jož. Žemla (Cf. „Jez.“ XIX, 81.), Jernej Levičnik, Em. Jos. Kovačič; Matija Čop, o katerem so Slovenci pisali silno mnogo, dasi je sam pisal prav malo. „Jezičnikov“ pisatelj je pisal o njem v „Slovencu“ II. št. 148. in v „Jezičniku“ XVIII. letnik. Omenjal sem ga že v več prilikah kot učenega pisatelja in bistrega kritika pri abecedni vojski, v drugih dopisih omenim le njegovo bibliografijo. Prijatelj mu je dr. Fr. Prešern, ki ga je sicer zbodel v „Čbelici“ s sršenom:

V Ljubljani je dihur, ki noč in dan žre knjige,
Od sebe pa ne dá najmanjše fige

a mu je spletal toliko mile žalostinke in nagrobnice,
da bi si pač M. Čop boljšega poveličevalca ne bil
mogel želeti.

Vam izročim prijatla dragi mani!
Ki spi v prezgodnim grobi, pesem milo,
Ločitvi od njega je blà hladilo
Hladilo blà ljubezni stari rani . . .

in v drugi pesmi:

Naj se učenost in imé, čast tvoja, roják! ne pozabi,
Dokler tebi dragó v Krajni slovenstvo živi!

Tako poje o pokojnem Čopu, katerega so nenadoma zakrili valovi Save, France Prešern (kakor se je sam pisal), prvi slovenski pesnik. „Jezičnik“ ga opisuje v XVIII. letniku, 1880 bolj na kratko, ker sta že leta 1866 izdala Josip Jurčič in Josip Stritar: *Pesmi Franceta Preširna*, s pesnikovo podobo, z njegovim životopisom in estetično - kritičnim uvodom, in ker je leta 1879 profesor Levec o njem obširno pisal v dunajskem „Zvonu“. „Jezičnik“ pravi: „Iz pričujočega mojega sestavka se pa vidi, kedaj je Prešern jel popevati, kako je napredoval, kedaj in kje je spravil to in uno na svetlo, kako razsvetljuje on svojo dôbo in kako tudi ona nam pojasnjuje pesnika. — Meni vzlasti pomenljivo zdí se to, kar pisatelj ali posebej pesnik sam dá na svetlobo; o tem mu gre sodba. Dalje piše str. 57:

„Zmérom svoje goni slavček, — Zmérom od ljubezni bije — Srcu sladke melodije.“ Kakor Bog mu grlo vstvaril — Dokler da je v grobu vtihnil. „Enak je pevec vencu poezije: — Vse misli zvirajo 'z ljubezni ene“. — Pesnik - umetnik stvarja vzorne misli — ideje ter jim daje prijetno odejo; kar je lepo, kaže v živi in mični besedi. Prilično razodeva pesnik - lirik sam sebe in po sebi opeva svoj dom v vseh zadevah. — Čim bolj vzvišane so njegove ideje, čim bolje se ž njimi vjema lepa vnanja oblika; tem više stoji pesnik in tem bolj se cenijo njegove poezije. — „Ut pictura poësis“ — pravi Horac, in v tem se šteje Prešern med pesnike

prve vrste, kajti vse poezije njegove so slikarija, katera — pogledana od katerekoli strani — kaže vedno isto ljubeznjivo podobo. Ta vlada v vseh njegovih pesmicah, katere so le spreminjanja ali variacije ene in iste melodije — o ljubljeni devi, po kateri dospe pesnik — kakor iz sužnosti skozi puščavo v obljubljeno deželo — od slepe in posvetne ljubezni, do razsvetljene in svete — v Bogu. In v tem so pravi pesniki nekako božji vestniki (vates) človeštvu . . . Bil je Prešern krotak tako, da ga človek osebno sovražiti ni mogel, ko bi bil tudi hotel. — Dobra duša razodeva se v vseh pesmih, v zlasti v labudnici . . . Labud je pesnik, ki ranjen plava po jezeru življenja v strahu in upu, ki pa naposled ne obupa, — marveč preverjen po Bogomili — posveti se v ljubezni Čertomir ter vprav po svojih „Poezijah“ slednjemu, kdor ima srce, kliče:

„Da srečin je le ta, kdor z Bogomilo

Up sreče unstran groba v persih hrani.“

Svojo razpravo o pesniku - prvaku pa končuje „Jezičnik“ s pomenljivimi besedami: „Vzemi zemlja, kar je tvojega; naj sprejme Kristus, kar je njegovega; mesó je iz zemlje, duh pak je od zgoraj vdihnjen.“

Tako so molili o pogrebu Prešernovem; tako bodo molili, ako Bog dá, o pogrebu mojem in tvojem, mili čitatelj! — Naj ima tedaj zemlja, kar je njenega; naj se ne izkopava več iz nje, kar je prstenega. — Od zgoraj je vdihnjen bil duh — pesniku; tje gori se ž njim povzdiguje sami,

tje gori slovenski učitelji z vzornim pesnikom kažimo svojim slovenskim učencem in v tem blagovitem poslu vsakemu, kdor zná bolje, široko mu polje. Iskreno vadimo svoje drage učence, da si iz njegovih „Poezij“ — iz krasnih cvetlic — kakor marljive bučelice — nabirajo sladkega medú, ne pa — kakor ostudni pajki — hudega strupa, v vednem pavernem spominu, da lepi umetnji, torej tudi poeziji geslo edino je pravo:

„S u r s u m c o r d a !“

Da! „Sursum corda!“ kakor je govoril in z deli svojimi kazal narodu slovenskemu apostel njegov, ljubimec njegov, vzor njegov: Anton Martin Slomšek, s katerim začenja „Jezičnik“ svoj XXIV. letnik. „Pričujoči letnik sem pričel s Slomškom, sklenil s Koseskim, po redu, kateri se mi v prekratkem času ni snoval po dôbah, v katere jih je bil vbral Čop, kateri je imel vse pred seboj skupaj. Vravna se to pozneje samo po sebi. Pisatelji, katere sem opisal že poprej, so vmes naznanjeni le onim, ki bi jih sicer pogrešali v vrstah tekočega stoletja. Med njimi je tudi dr. Janez Bleiweis. — Slomšek in Bleiweis — to sta moža, o katerih so zavidno čestitali i Hrvatje i Čehi nam Slovencem. In — kar je Miklošič gledé slovenščine v znanstvenem, to je Slomšek v dejanjstvenem oziru, v pravem življenju narodovem.

O Slomšku omenja „Jezičnik“, da ga je že mati navdihnila s svojimi milimi pesmicami in povestmi z ljubeznijo do materinega jezika; za sloven-

ščino ga je vnel profesor Zupančič tako, da je v Celovci kot bogoslovec razlagal svojim vrstnikom slovensko slovnico ter se vadil ž njimi v slov. govoru in pismu. „O könnte ich heute das Feuer der Begeisterung für die Sprache Slovenia's durch mein brüderliches Wort in euch anfachen und es während der flüchtigen Tage dieses Jahres hier in eurer Mitte in hellen Flammen unterhalten.“ Posebno plodovito jel je delovati na književnem polji, ko je prišel v semenišče celovško kot duhovni voditelj. Slovstveno delovanje njegovo so mnogovrstno in temeljito razpravljali Fr. Kosar, dr. pl. Hoffinger, Janez Macun, M. Lendovšek in drugi, zato se „Jezičnik“ omeji in ob kratkem našteje knjige in knjižice njegove ter pokaže sproti, kako je Slomšek napredoval v besedi in pisavi slovenski. In samo ta kratek obris potrebuje v „Jezičniku“ dvajset strani, znamenje, koliko da se je Slomšek trudil s pisanjem, „da noben Slovenec ni še napisal toliko slovensko natisnenih del in sestavkov, kolikor ta narodnjak“, kakor pravi Macun.

Jaz Vam, čestiti gospodje, tudi imen njegovih del ne bom omenjal, saj so Vam dela sama znana; počastil sem Slomška v tem govoru že mnogokrat, ko sem se skliceval na njegove besede, ki naj bodo vsakemu Slovencu in katoličanu mile in svete. „Jezičnik“ zato piše ob koncu svoje razprave o Slomšku: „Rad sem prebiral še mladenič Slomškove knjige, po njih sem se vnemal za slovensko stvar, bogoslovec sem mu nosil mitro o zlati maši knezo-

škofa A. A. Wolfa leta 1854 v Ljubljani, svečenik sem obiskal stolico njegovo v Št. Andražu in v Mariboru, kjer sem ga leta 1862 s škofom Jernejem in z L. Jeranom žalosten spremljal k pogrebu. Hvaležno spoštovanje do svetega moža mi je tudi v pričujoči razpravi vodilo pero. Dalo bi se pisati še mnogo; ali — veseli me nada, da vrli M. Lendovšek zbrane Slomškove spise zapored spravi na dan, in tako svet spozná, kaj Slomšek veljá!“

Zadnjo misel bi pri tej priliki rad ponovil tudi jaz, in željo izrekel, naj bi bilo pač mogoče gosp. izdajatelju saj vsako leto po eno knjigo spraviti na dan, ker v Slomškovih delih vlada v mislih in besedi narodov duh in takih knjig nam je dvakrat potreba; sploh pa bi bilo edino to Slomšku vreden spomenik!

Sreča — piše „Jezičnik“ — posebna sreča, da ga je blagi Fr. Kosar opisal nam tako izvrstno, da je neki mož božji mi dejal: O Kosarjevem Slomšku veljá, kar je rekel nekaj sv. Tomaž Akvinski o sv. Bonaventuri, ko je slišal, da spisuje življenje sv. Frančiška: „Sinamus inquit sanctum pro sancto laborare!“ — Vsem pravim Slovencem geslo pa naj bodo besede, katere je po njegovem poročilu pokojni knez in vladika A. M. Slomšek govoril na Slatini poslednjikrat v zboru svojih duhovnikov ter jih zapustil nam kot oporoko svojega zlatega rodoljubja: „Bodimo vedno zvesti katoličani, Avstrijci in Slovani!“

Zato je po pravici Slomšek Vodniku v zahvalni spomin za stoletnico njegovega rojstva med drugim posvetil te-le besede:

Kraljestvo nama bilo ni
Bogastvo tega sveta;
Slovenš'na bliša in časti
Slovincem ne obeta.

Zaupam pa, da bodeva
V nebesih večno združena
Slovenca prav vesela
S Slovenci slavo pela.

V tem letniku je v „Jezičniku“ dalje omenjen Jos. Burger, učenec Metelkov, ki je bil najgorečnejši vojskovodja v abecedni vojski; Anton Murko, znan po svoji slovnici in svojem slovarji; Valentin Orožen, čegar spise je zbral in priredil Mihael Lendovšek leta 1879; pisatelji: Felicijan Globočnik, Matija Vodušek, Mihael Stojan, ki so bogatili „Drobtinice“ s svojimi vrlimi spisi, Stojan jim je bil tudi začasni vrednik. Matevž Ravnikar Poženčan, Matija Vertovec in Mihael Verne, katere obširno popisuje „Jezičnik“ v XVI. letniku. O prvem razpravlja na 59. straneh moža, o katerem pišejo „Novice“ naznanjajoč njegovo smrt: V zgodovini slovenskega slovstva, cerkvenega in svetnega, zlasti zgodovinskega, živelo bo z deli njegovimi ime Poženčanovo, dokler bo Slovenca na svetu, kajti bil je eden najmarljivejših pisateljev naših že takrat, ko smo slovenske pisatelje šteli še na prste. Znano nam je, da v rokopisih njegovih je še mnogo gradiva. To rokopisno zapuščino hrani

„Matica Slovenska“ in objavil je je nekaj boljše Davorin Trstenjak v narodnem koledarji za leto 1868. V predgovoru pravi: Slovstvena zapuščina pokojnega Pozenčana obstaja iz historičnih in mythologičnih preiskav, v katerih pa ni najti sistematičnega razporedjenja Ravnikar je bil sloveč domorodec, in tako je prevelika ljubezen do Slovanstva ga v znanstvenih preiskavah večkrat od prave poti zapeljala. Tudi je bil samouk, kakor smo vsi slovenski pisatelji stareje dōbe. Za tem sledé nekateri spisi njegovi, n. pr.: „Sled Slovencev med nekdanjimi narodi“. Azija prvi dom Slovencev. V Evropi itd. — Tudi pesniška dela njegova hrani „Matica“. Ostani v blagem spominu vrli rodoljub, ki poješ v pesmi: „Mojemu narodu!“

Ako zate, rod slovenji!

Moje srce ne gori,

Stvarnice mi srd ognjeni

V divji vihri naj gromi

— — — — —

Naj se vedno bolj užiga

Ta ljubezen, dar nebes.

Kedar pod zelenim plajšam

Bom zagrnen mirno spal!

Ona — trdno se zanašam —

Bo puhtela še iz tal!

Za njim opisuje „Jezičnik“ Matijo Vertovca od 59. do 72. strani. — Ako omenim M. Vertovca Vinorejo leta 1844, Kmetijsko kemijo leta 1847, Sporočilo slovenskim vinorednikom leta 1850, Zvezdoslovje leta 1846, Križanske vojske I. zv. l. 1849, Občno Povestnico leta 1853, Shodni ogovori, pokazal sem njegov pomen v slovstvu našem, kolikor je mogoče v okviru mojega predavanja.

Kakor je Vertovec ljubil zgodovino, tako in še bolj je bila pri srcu Mihaelu Vernetu; to kažejo spisi njegovi: „Odlomek občne povestnice“, „Občna povestnica“, „Razgovor ob občni zgodovini“ itd. Jel je sicer pozno pisati, ker slovenščine se v šoli ni posebej ali znanstveno učil, toda o njem in o Vertovcu, ki sta posebno po „Novicah“ objavljala svoje spise, veljajo besede:

Kar šole v men' so zamudile

Ste vé, Novice! domestile,

Za temi se vrsté v isti in novejši dôbi pisatelji: Jurij Kobe, Jurij Varl, Anton Žakelj, Anton Oliban, Andrej Likar, France Jeriša, dr. Leon Vončina, katere nam „Jezičnik“ skupno opisuje v XVII. letniku leta 1879. Posebno milo in lepo nam popisuje blagega Antona Žaklja — Rodoljuba Ledinskega. Prešerna-duhovna ga imenuje „Jezičnik“, ki je bil tudi eden izmed toliko izvrstnih a tako malo srečnih narodnjakov. — Njegove pesmi so mi še dijaku posebno ugajale in res hranijo posebno mladini lepih misli in vzorov. Kake nazore je gojil, kaže nastopna:

Častite ga tedaj al zaničujte

Njegovo pesem, kakor prazno stvar:

Le tega nikdar mi ne pozablujte,

Da njega pesem je nebeški dar,

Da z njo spolnuje on, poslanec roku,

Kar sreema naročil mu je Bog;

Da on v čutilih sre, v radosti, v joku,

Le božjo slavo poje krog in krog! —

S temi so delovali in pisali možje, katere opisuje „Jezičnik“ v XIX. letniku: Josip Žemlja,

Bernard Tomšič, France Malavašič, dr. Simon Klančnik, dr. Jos. Rogач, Jan. Bonač, Matevž Lotrič, Leon Engelman Nožarjev, Fr. Svetličič. Z enakimi vrlinami okrašen je tudi ta letnik „Jezičnikov“, in le zato da Vas, čestiti gospodje, preveč ne utrudim, ga posebej ne omenjam; znani so Vam možje, ki se tù razpravljajo, delali so vsi za Boga in domovino svojo do smrti, da je vsak smel reči ob smrti s Svetličičem, da je:

Zadnji vzdih moj: Bog in dom!

Pri Stanku Vrazu navaja „Jezičnik“ med drugim značilne besede Avg. Šenoee o Vrazu:

Je i vaš, je i naš . . .

Slovenci, vi ste njemu zibku dali.

Hrvatí daše Stanku slavnu raku . .

Slovenec, Hrvat kliče: On je naš . . .

Tudi Milana Korytka, znanega nabiratelja narodnih pesem, Poljaka „Jezičnik“ ocenjuje v XVI. letniku, stran 5.

Obširno v posebnem XII. letniku opisuje „Jezičnik“ Hicingerja in njegovo vsestransko in plodovito delovanje, posebno v zgodovini in starinoslovji. Delal je neprestano na slovstvenem polju v potu svojega obraza res Znojemski, kakor se je imenoval.

Na 84. straneh razpravlja „Jezičnik“ po svoji znani točni metodi sproti dela in spise, ki so prihajale na dan iz spretnega peresa Hicingerjevega. Živo se je zanimal za razvoj slovenščine in nevoljen gledal, da vsak hoče v svoj rog trobiti in po svoje

pisati; to svojo nevoljo naznanja v šaljivi pesmi:
 „Vožnja slovenščine“ leta 1855.

Kdaj so počasi jo
 Vlekli volički,
 Zdaj pa jo peljejo
 Čili konjički.

Mnogo voznikov je,
 Kdo jih če šteti!
 Iščejo križem se
 Vsi prehiteti.

Štranski tam hot! kriči,
 Bistahor! prednji,
 Štranski tû žene hí!
 Stoj! Ha! poslednji.

Čudno, da dalje gre,
 Da se ne zvrne,
 In da se skoraj že.
 Vse ne raztrne!

Nikdo — pravi dalje „Jezičnik“ — nima spretnosti do vsega; a Znojemski se je z dokaj dobrim uspehom v vědah in umetnijah ponašal vsestransko v vezani in nevezani besedi. V vezani besedi n. pr. kako je spreminjal merilo, igral si z rimo, v asonanci in aliteraciji, s pripevkom, v trioletu, stancah, decimah, v distihu! Gojil je pesništvo narodno in umetno, cerkveno in posvetno ter skladal n. pr. pesmi, ode, himne, sonete; elegija, glosa, gazela, kancona, kantata se nahaja v poeziji njegovi; izpuščal je puščice ali sršene, koval napise, stikal pregovore, krožil dobrovoljke, popeval v pravljicah in pripovedkah, legende in seljanke, balade in romance.

V nevezani besedi je o cerkveni vědi in umetniji pisaril največ stvari polemične v brambo veri in cerkvi nasproti drugovercem, o poganstvu in krščanstvu, zgodovini in pravu cerkvenem, o svetnikih, škofih, misijonarjih, cerkvah starih in novih; o cerkveni zidarji, o podobah, glasbi, zvonilu, petji; o katekizmu, blagoslovih, bratovščinah, duhovnih vajah

itd. O petji narodnem posebej in v ljudski šoli, o pesnikih in pesmaricah; o šolah deških in dekliških, obrtnijskih nižih in srednjih. Koliko je sestavil spisov iz zgodovine posvetne stare in nove, o koledarstvu, o zemlji, mestih, krajih, možéh! Kako rad je preslavljal može svete in domoljubne . . .

Dokaj znameniti so njegovi sestavki jezikoslovni o slovenščini novi in stari, o pravopisju in blagoglasju, kovanji novih besed, o krstnih in lastnih imenih, o pismih opravičnih, nekdanjih spominkih, o slovenščini v šolah, uradnijah, postavah, pri vojaci; o književnem jeziku vseslovanskem.

Tako se je vbadal in vpiral v samoti Hicinger neutrudno za cerkev in državo, za dom in narod — mnogo let v dragi — Podlipski . . . Treba mu je bilo o spisovanji zdaj te knjige, zdaj une listine, zdaj kake letnice ali kacega imena in poskočil je časih ter hitel po noči, v grdem vremenu, brez denarja, v ta namen v Idrijo, Ljubljano, Cerknico, Zatičino itd. — Ko v takem opravilu hiti nekđaj iz Podlipe, izgubi edini svoj peták, in ko v Ljubljani pri součencu ne dobi postelje, prenoči zunaj na Mirji, koder se je nebo razpenjalo nad njim, grad mu je bil brez vratarja, srebernina jutranja rosa, zlatnina čista zarja; sploh vkvarjal se je v osodi pevca, komur sreča vedno laže, kateri po besedah Prešernovih živi, umrje brez denarja.

Dr. Lovro Toman in njegova rodoljubna idejalna soproga Josipina Turnogradska omenjata se za tem v „Jezičniku“ XXIV. na str. 82 do

90. (Cf. obširni životopis Andrej Praprotnikov. Izdala „Matica Slovenska“ leta 1876.)

V novejšo dôbo spada tudi delovanje Antona Umeka Okiškega, katerega opisuje v svojem XIII. letniku, predrazega učenca v družbi z blagim vodjem gimnazijskim, Janez Nep. Nečasekom, kateremu je gosp. profesor postavil časten spomenik v istem letniku.

Gorjé, piše „Jez.“ v tem letniku str. 4, mladini brez blagih vzorov; trikrat gorjé z neblagimi ali zanikarnimi! — Čut o dobrem, pravem in lepem je vsadil človeku že stvarnik v srce; treba je, da ga v otroku vzbudijo in potem skrbno gojijo oni, kateremu je sam Bog dal za svoje namestnike. — Blagor mladenču, kateri se, v vinogradu Gospodovem vcep-ljen, dobro prime, in kakor mladika na trti čvrsto raste, prav cvete in lepo plodi po vzgledu Kristusovem, kateri nam je v krščanstvu prvi in poslednji vzornik.

To srečo je imel mladi Umek . . . Vbral si je že v nežni mladosti vzor, kateremu je žrtvoval se Okiški na slovstvenem polji slovenskem verno v vsem svojem dejanji in nehanji, in se ga tudi po dovršenih viših šolah ni sramoval, napisavši na lastno sliko geslo svoje: „Vse za vero in domovino!“

„Jezičnik“ pa je hotel s svojo obširno razpravo o Umeku uprav mladini pokazati vzor, po katerem se ji je ravnati — ki ji je bil žalibog tako zgodaj odvzet.

Mladina potrebuje vzorov. Blagor vsem, kateri dobijo prave vzornike v posnemo! Prvi in poslednji vzornik nam je Kristus. To je Okiški zvesto spoznaval v vsem svojem popevanji, torej je pa tudi poezija njegova dar nebeški, kateri od zgoraj navdihnjen — povzdiga zopet na kviško — k viru vse dobrote, pravice in lepote. Kako svetla, mila, velečastna je njegova poezija v slutji vesoljnega soglasja, o Bogu, človeku, naravi, o času in večnosti, o radostih pa britkostih posvetnih, o narodu slovenskem in slavi njegovi, o veri, upanji, o najviši moči ljubezni itd. — Kako vse drugačno je ono iz Nemčije žalibože že tudi v naše slovstvo vrinjeno popevanje, kojemu predmet je „Weltschmerz, Emancipation des Fleisches und des Weibes, und revolutionäres Umkehren der Dinge.“ (Cf. Eichendorff. „Jezičnik“ XIII. 50.)

Dr. Janez Bleiweis in Ivan Vesel Koseski sta zadnja, katerih se „Jezičnik“ spominja v XXIV. svojem letniku.

Ko je dr. Bleiweis leta 1878 svečano praznoval svoj sedemdeseti letni god, tedaj mu je poklonil g. profesor Marn tedanjega „Jezičnika“, in omenjal, da je dr. Janez Bleiweis na slovstvenem polji narodu slovenskemu drugi Vodnik.

Postal pa je dr. Janez Bleiweis slaven po „Novicah“ in zato je „Jezičnik“ precej po njegovi prerani smrti leta 1881 razpravljal njegovo delovanje, vzlasti z ozirom na „Novice“ v posebnem XX. letniku svojem.

Delovanje ranjkega je slavno in opisovali so je že in bodo še drugi; jaz — pravi „Jezičnik“ — se v naslednjih razpravah obračati hočem le nato, kaj nam je spisal in kako ali katere pomembe nam je v slovstvu slovenskem in posebej v jeziku našem dr. Janez Bleiweis (rojen 19. novembra 1808 v Kranji, umrl 29. novembra 1881 v Ljubljani) vitez Trsteniški.

Mil prijatelj Trsteniškemu, marljivi podpornik „Novicam“ bil je Jovan Vesel Koseski, katerega delovanje opisuje „Jezičnik“ v XXIV. letniku od 90. do 98. strani. V zvezde so ga kovali nekateri, drugi ga obsojali v „paklo“, a na sredi med skrajnostima na zemlji je mesto Koseskemu, kakor sploh vsakemu človeku, kakor je razvideti iz razprave „Jezičnikove“. Prav zato berem v „Jezičniku“ na str. 98. besede „Zvonove“ (l. 1884 str. 252): „Noviška, Cigaletova in Wieshtalerjeva hvala, kakor Stritarjeva, Levstikova, Rutarjeva in Žvabova graja, dali so Slovencem priliko pravično soditi Koseskega: hvaliti na njem, kar je hvale, a grajati, kar je graje vrednega.“ In ako tudi dandanes Koseski ne stoji več na vrhunci slovenskega Parnasa, vendar slovenski narod na veke v svojem srci ohrani hvaležen spomin vsem mnogovrstnim in pravim zaslugam njegovim.

Kot trombe glas, kot zvon doni
Od vrlega moža spomin!

XXV., zadnji „Jezičnik“ razpravlja na prvem mestu na 18. strani obširno delovanje plemenitega Antona Janežiča, ki je tiho in marno kakor bučela delal za prospeh književnosti slovenske. S svojo slovnico in slovarjem, s „Slovensko Bčelo“ v štirih tečajih, z „Glasnikom“, ki je prejenjal z jednajstim tečajem, si je pridobil Janežič zeló odlično mesto v novejšem slovstvu našem. Bolj skrite, a zato toliko večje so njegove zasluge za ustanovitev in blagoslovo delovanje Mohorjeve družbe, kateri je Janežič kot tajnik daroval mnogo moči in druzega časa. In tudi to manj znano delovanje Janežičevo opisuje nam „Jezičnik“, ki piše v uvodu: „Pri prvem (Janežiču) sem razun „Cvetja iz domačih in tujih logov“ ob kratkem opisal „Društvo sv. Mohora“ v dôbi od leta 1852 do 1859, in „Družbo sv. Mohora“ v dôbi od leta 1860 do 1868, dokler je pokojni bil jej tajnik ter oskrboval njeni knjižici „Koledarček“ pa „Večernice“, da se popolnoma pokaže velika pomemba njegova v našem slovstvu.“ Mož neprecenljivih zaslug je bil Janežič posebno skromen:

Nikdar za prazne nisi maral sanje,
Nikdar za blišč neumnega sveta.

poje o njem po pravici Umek-Okiški. Kakor vrtnar, ki se trudi bolj za svojega gospodarja nego za-se, tako je delal Janežič bolj za svoj narod nego za-se, in zato ga prav primerja Stritar vrtnarju („Zvon“, 1876, str. 282) rekoč:

— — — — —
 Vrtnar si nam rodil se v Rožnem dolu,
 Sadil, gojil cvetice poezije
 Nam po dobravi, pústi prej in goli.

Zdaj, ko zelena te gomila krije,
 Žaluje dom, ne zabi te nikoli;
 Hvaležno zdaj ti slave vence vije!

Njemu sledé v „Jezičnikovi“ razpravi bolj in manj znani, bolj in manj važni pisatelji slovenski najnovejšega časa. Spomnimo se nekaterih le imenoma: dr. Štefan Kočevár, dr. Jan. Krizostom Pogačar, Karol Melcer, Štef. Kocijančič, Kafól, Ant. Lesar, dr. Razlag, dr. Uлага, Božidar Raič, dr. Costa, J. Parapat, Lav. Gorenjec-Podgoričan in zadnji med njimi je pokojni Fr. Ser. Cimperman.

Ogledali smo si, čestiti gospodje, zgradbo velečastno, kamor so predniki naši od prvih početkov pa do današnjega časa pokladali svoje duševne proizvode. To zgradbo, kakor ste uvideli, nam je „Jezičnik“ lepo vredil, pojasnil in 'razkazal — Istinič — v istiniti podobi. Le memogredóč in po vrhu smo si vse ogledali, vendar upam, da smo si vsaj v glavnih obrisih načrtali podobo slovstvenega gibanja slovenskega. Prebirajočemu letnike „Jezičnikove“ zdelo se mi je, kakor da bi gledal fotografije naših slovstvenikov v glavnih, značilnih potezah, tako objektivno in popolno se kažejo pisa-

telji s svojimi deli. Le izpolniti te podobe, dati vsaki primeren kolorit in dovršena bo galerija slovenskih pisateljev. — Kakor je vsako človeško delo nepopolno, tako pravi tudi „Jezičnik“ o sebi: „Kakor ni vse zlato, kar se sveti; tako tudi „Jezičnik“ o srebernem svojem jubileju, star XXV. let, o „Knjigi Slovenski“ čitateljem njenim veli: Vse poskusite, kar je dobro, ohranite. (I. Tes. 5. 21.)!“ — Točno in verodostojno v kratkem mnogo povedati, to zná „Jezičnik“ in to so posebno hvalili vsi njegovi ocenjevalci, med drugimi tudi Miklošič in Jagič.

Po pregledu slovstva slovenskega, kakor smo ga posneli po „Jezičniku“, smemo zadovoljni reči, da je gledé nravnosti večinoma nedotakljivo, kar mu daje še posebno ceno in veljavo; zato imam k sklepu le to željo, da bodi naše slovstvo i prihodnje čisto in nepokvarjeno, da se v vsem klanjaj zakonom božjim! — In uprav v tem oziru ima „Jezičnik“ neprecenljive zasluge, ker povsod povdarja, da, kakor vse stvari, vêde in umetnosti, tudi leposlovstvo preslavljaj vir vse lepote — neskončnega Boga!

Pisatelju „Jezičnikovemu“ pa želimo zdravja in dobrih misli, da Slovence tudi v prihodnje še razveseljuje in poučuje z novimi letniki. — Blagemu učitelju in plemenitemu boritelju za dobro, pravo in lepo, vskliknem gotovo iz src premnogo hvaležnih mu učencev in udanih mu prijateljev: Slava! Hvaležnost pri narodu! Pri Bogu plačilo! in končam s pesnikom:

Daj Bog, da krepek slehern hip
Ustvarjaš nam še kip na kip,
Da s pridnostjo le sebi lastno
Zgradiš poslopje veličastno,
Kjer narod vrl
Na dede vrle bode zrl!
Tedaj pa on s čestjo in slavo
Ovenča tudi Tebi glavo,
A Ti si viješ sam spomin
Iz duševnih vrlin!

